

LIRIA E
SHPREHJES

DHE

GJUHA
E URREJTJES

**LIRIA E SHPREHJES DHE GJUHA
E URREJTJES**

Liria e shprehjes dhe gjuha e urrejtjes

Autorë: d-r Elena Mihajllova

d-r Jasna Bačovska

m-r Tome Shekerxhiev

BOTIM: Polyesterday

TIRAZHI: 100 kopje

Shkup, 2013

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека «Св. Климент Охридски»,
Скопје

342.727:343.42/.43(497.7)

МИHAJLLOVA, Elena

Liria e shprehjes dhe gjuha e urrejtjes / autorë Elena Mihajllova,
Jasna Bačovska, Tome Shekerxhiev. - Skopje : OBSE, 2013. - 48 стр. ;
23 см

Фусноти кон текстот. - Библиографија: стр. 41

ISBN 978-608-4630-65-4

1. Bačovska, Jasna [автор] 2. Shekerxhiev, Tome [автор]

а) Слобода на изразување - Говор на омраза - Македонија

COBISS.MK-ID 95303178

Përmbajtja e këtij publikimi nuk përfaqëson medoemos këndvështrimin apo qëndrimin e Misionit të OSBE-së në Shkup.

Hyrje	5
1. LIRIA E SHPREHJES	6
1.1 Përkufizimi i lirisë së shprehjes	6
1.2 Standardet ndërkombëtare	7
1.2.1. Kombet e Bashkuara	8
1.2.2. Organizata për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë (OSBE) ...	10
1.2.3. Këshilli i Evropës	11
1.2.4. Bashkimi Evropian.....	18
1.3 Dispozita nacionale për lirinë e shprehjes	19
2. GJUHA E URREJTJES	23
2.1 Përkufizimi i gjuhës së urrejtjes	24
2.2 Elemente të gjuhës së urrejtjes	25
2.3 Karakteristika të mbrojtura.....	26
2.4 Identifikimi i gjuhës së urrejtjes	31
2.5 Pasoja të dëmshme nga gjuha e urrejtjes.....	33
3. DALLIMI I GJUHËS SË URREJTJES NGA KONCEPTET E PËRAFËRT	33
3.1 Gjuha e urrejtjes dhe diskriminimi	33
3.2 Gjuha e urrejtjes dhe krimi nga urrejtja	34
3.3 Gjuha e urrejtjes dhe ofendimi e shpifja	35
3.4 Gjuha e urrejtjes dhe interneti	36
3.4.1. Obligimet dhe përgjegjësitë e internet provajderëve për përmbajtjet e personave të tretë	37
4. Ndëshkimi i gjuhës së urrejtjes	39
5. MEDIAT DHE GJUHA E URREJTJES	40
5.1 Përgjegjësia e gazetarëve	41
6. QASJA NË LUFTËN KUNDËR GJUHËS SË URREJTJES	42
Literatura	45
Dokumente ndërkombëtare	46
Ligje	47

Hyrje

Liria e fjalës dhe e shprehjes së mendimit paraqet të drejtën themelore të njeriut, e cila ka rol thelbësor në realizimin dhe mbrojtjen e të drejtave të tjera. Mundësia për tu shprehur mendimi dhe për tu shkëmbyer informacioni paraqet tregues të vlefshëm për kapacitetin demokratik dhe pozicionin institucional të demokracisë në shoqëritë. Konceptet e qytetarisë dhe të pluralizmit janë të porealizueshme pa mundësinë e shprehjes së lirë të mendimit dhe garës objektive të ideve të kundërvëna politike. Toleranca ndaj mendimit të tjetrit dhe të ndryshmit, mundëson bashkë-ekzistencë në shoqëritë bashkëkohore multikulturore.

Mirëpo, liria e shprehjes mund të keqpërdoret në situata të caktuara dhe e njëjta kalon në dukuri e cila është e kundërta e plotë e saj. Persona dhe grupe të caktuara mund të shprehin ide për superioritet të një race, religjioni ose kombi të caktuar, me qëllim që t'i përçmojnë të gjithë ata të cilët nuk i takojnë grupit “të tyre”, si dhe të bëjnë thirrje për ndjekje, izolim, po madje edhe deri për gjenocid. Në raste të këtilla, liria e shprehjes interpretohet gjerë e gjatë dhe kalon në gjuhën e urrejtjes. Këto dukuri e aktualizuan diskutimin për lirinë e shprehjes, kufizimet e saj dhe keqpërdorimin e kësaj lirie. “Në mediat tona dhe në gjendjen e tranzicionit dhe kulturës së ulët të fjalës dhe përdorimit të saj, nxitja dhe përhapja publike e urrejtjes së këtillë, pa ndjenjë të përgjegjësisë për fjalën e thënë, paraqitet si gjenerator kryesor i klimës shoqërore dhe mostolerancës dhe paragjykimeve mbi baza nacionale, etnike dhe baza të tjera, e cila shfaqet në kuadrin e përgjithshëm psikologjik për ekspansionin e të gjitha formave të veprave të urrejtjes – nga veprat e dhunës fizike deri tek veprat e dhunës verbale dhe psikike”.¹

Me qëllim që të ndërmerren veprime edukative kundër situatave të këtilla, ideja e kësaj Broshure është të bëhet dallimi terminologjik dhe juridik ndërmjet lirisë së shprehjes dhe gjuhës së urrejtjes, si dhe të bëhet dallimi me konceptet e tjera të përafërta, siç është shpifja dhe ofendimi. Të gjitha të dhënat në Broshurë do të prezantohen përmes legjislacionit vendas, por edhe përmes praktikës së Gjykatës Evropiane për të Drejtat e Njeriut. Këto sqarime duhet të kontribuojnë në identifikimin, izolimin dhe gjykimin e antonimeve të shprehjes së lirë.

Broshura është një produkt i mbështetur nga Misioni i OSBE-së në Shkup, i cili ia ofroi Institutit për Gazetari, Media dhe Komunikim në kuadër të Fakultetit Juridik “Justiniani i Parë” pranë Universitetit “Shën Cirili dhe Metodi” në Shkup.

Para së gjithash, ajo u dedikohet gazetarëve, studentëve të gazetarisë, mediave dhe redaktorëve të tyre, si dhe opinionit të gjerë, të cilët e trajtojnë problematikën e lirisë së shprehjes, gjuhën e urrejtjes, shpifjen dhe ofendimin, si dhe kornizën juridike të Republikës së Maqedonisë.

¹ Analiza juridike e konceptit të veprës penale të urrejtjes dhe gjuhës së urrejtjes, OSBE, “Poliesterdej”, Shkup, 2012, f. 37

1. LIRIA E SHPREHJES

Liria e shprehjes si e drejtë, në fakt, buron nga ideja e barazisë të të drejtave dhe lirive të të gjithë njerëzve. Kjo e drejtë ka një historik të gjatë pesëshekullor filozofik-etik dhe juridiko-politik². Historia e kësaj lirie korrespondon me historinë e demokracisë në Evropë dhe Amerikën Veriore dhe luftën për lirinë e shtypit, përkatësisht lirinë e mediave.

Sa i përket shekullit të XX, afirmimi dhe rëndësia dramatike e lirisë së shprehjes veçanërisht është potencuar pas traumave të mëdha shoqërore (në kohën midis dy luftërave botërore, Holokaustit, Luftës e Ftohtë, rënies së Murit të Berlinit). Në një numër të madh të punimeve shkencore, kushtuar kësaj të drejte, citohet mendimi i *Xhon Stjurtart Mil*, i cili thotë: "Liria e shprehjes na mbron nga pushteti i korruptuar dhe tirania. Kjo liri është një nga *garancitë themelore* për shoqëri të hapur dhe pluraliste.

Pas rënies së Murit të Berlinit pritjet kryesore ishin të sigurohej liria e shprehjes dhe informimit, sigurimi i konkurrencës, pluralizmit dhe ekonomisë së tregut, gëzimi i të drejtave të njeriut si dhe individualiteti. Por, liria e shprehjes, si e drejtë, u radikalizua në të gjitha aspektet e saj, veçanërisht në vendet e Evropës Juglindore. Fjalimet e drejtpërdrejta politike, demonstratat, pamfletet, intervistat e lira, artikujt analitik i okupuan mediat, ndërsa komunikimi i lirë ndërmjet pushtetit dhe qytetarëve duhej të vendosej si parim themelor i egalitetit demokratik.

1.1 Përkufizimi i lirisë së shprehjes

Me analizën e dokumenteve ndërkombëtare (të cituara më poshtë: DUDNJ³ neni 19; PNDKP⁴ neni 19; KEDNJ⁵ neni 10; KEDNJ neni 11⁶; DADDNJ⁷ neni iv; KADNJ⁸ neni 13 dhe KADNJP⁹ neni 9;) të cilat në fakt i vendosin themelet e kësaj të drejte, arrihet në konkluzionin se liria e shprehjes është e drejtë themelore civile dhe politike.

Kjo e drejtë është kualifikuar si e drejtë kornizë. Lëvizë nga liria e mendimit dhe liria e shprehjes individuale të mendimit, deri te liria institucionale e mediave. Liria e mendimit është një e drejtë absolute qytetare, që do të thotë se askush nuk

² Deklarata e Pavarësisë së SHBA, Deklarata e Francës nga 1789 (neni 11), Deklarata për të Drejtat e Shtetit të Virxhinisë 1776 (neni 12), Kushtetuta e SHBA 1791 (Amendamenti i Parë)

³ Deklarata Universale për të Drejtat e Njeriut;

⁴ Pakti Ndërkombëtar për të Drejta Civile dhe Politike;

⁵ Konventa Evropiane për të Drejtat e Njeriut;

⁶ Karta Evropiane për të Drejtat e Njeriut;

⁷ Deklarata Amerikane për të Drejtat dhe Detyrimet e Njeriut;

⁸ Konventa Amerikane për të Drejtat e Njeriut;

⁹ Karta Afrikane për të Drejtat e Njeriut dhe Popujve;

mund ta rrezikojë ose kufizojë të menduarit e njeriut, ndërsa liria e shprehjes së mendimit trajtohet si e drejtë politike. Si e drejtë politike mund të jetë objekt i restriksioneve ose kufizimeve të caktuara, të cilët duhet të interpretohen ngushtë dhe në përputhje me qëllimet e vendosura objektive juridike, për çka do të flasim më poshtë.

Në teorinë juridike kjo e drejtë trajtohet edhe si kompilacion i më shumë të drejtave (siç është e drejta e lirisë së mendimit, e ndërgjegjes dhe besimit, e drejta e shprehjes publike të mendimit, e drejta e pjesëmarrjes në jetën kulturore, e drejta e privatësisë) prandaj dhe paraqiten paqartësi të caktuara në koncept.

Liria e shprehjes trajtohet edhe si e drejtë e dyfishtë. Përkatësisht, e drejta *e parë*, të dërgohen, transmetohen ose shprehen mendimet dhe idetë e çdo lloji (shprehje politike, artistike, komerciale) dhe *e dyta*, e drejta të kërkohen dhe të merren informata në çdo formë (gojarisht, me shkrim, përmes formave të artit, mediave, përfshirë edhe teknologjitë e reja).

E vendosur në këtë mënyrë, kjo e drejtë është *pjesë integrale e të drejtës për të komunikuar*. E drejta e përkufizuar në këtë mënyrë duhet të jetë me interes, para së gjithash, për krijuesit e politikave, për ata të cilët i formulojnë politikat, për çështje juridike, ekonomike dhe politike. Në këtë domen, theksi vihet edhe mbi krijimin e politikave të mediave, kështu për shembull, vihet re një vëllim i madh i aktiviteteve në këtë drejtim nga ana e Këshillit të Evropës i cili arriti, në masë të konsiderueshme, të rregullojë një pjesë të parimeve bazë, sa i përket kësaj çështje, siç është liria e shprehjes dhe privatësia. Me këtë, Këshilli i Evropës si dhe Gjykata Evropiane për të Drejtat e Njeriut luajtën rol të ngjashëm me rolin e gjykatave kushtetuese të disa juridiksioneve nacionale¹⁰.

Sa i përket domethënies terminologjike dhe juridike të lirisë së shprehjes, për ne është e rëndësishme Konventa Evropiane për të Drejtat e Njeriut (neni 10). Fillimisht, kjo Konventë u trajtua si shprehje e identitetit të demokracive liberale euro-perëndimore dhe si mjet me të cilin shtetet mund të mbroheshin nga kërcënimet e brendshme nga autoritarizmi, duke paraqitur ankesa drejtuar Tribunalit Ndërkombëtar Gjyqësor (Gjykata Evropiane për të Drejtat e Njeriut). “Megjithatë, nga fillimi i shekullit 21, roli kryesor i Konventës është fokusimi në artikullimin e një “modeli abstrakt kushtetues” për tërë kontinentin, veçanërisht duke i përfshirë shtetet e sapo-pranuara postkomuniste, si dhe duke siguruar mjete për promovimin e konvergencës në themelet e strukturës dhe funksionit të institucioneve publike në të gjitha nivelet e qeverisjes në Evropë”¹¹.

1.2 Standardet ndërkombëtare

Pozicioni i lirisë së shprehjes buron nga aktet juridike ndërkombëtare. Standar-

¹⁰Shih: Rregullimi i mediave, studim komparativ, Dejvid Goldbert, Toni Proser dhe Stefan Berhulst, Ars Lamina, Shkup, 1998, f. 155-184;

¹¹ Konventa Evropiane për të Drejtat e Njeriut, Stiven Grir, “Prosvetno delo”, Shkup, f. xv

det minimale rezultojnë nga aktet ndërkombëtare të detyrueshme në nivel të përgjithshëm ndërkombëtar dhe në nivel rajonal. Së pari, shtetet e kanë për detyrë t'i inkorporojnë të drejtat dhe liritë në legjislacionin vendas dhe, në rast të cenimit të tyre, të mundësojnë mjete juridike, por gjithashtu, është me rëndësi të mundësohet edhe detyrimi pozitiv dhe shfrytëzimi papengesë i të drejtave të parashikuara të njeriut. Sipas kësaj, liria e shprehjes mund të gjendet në shumicën e kushtetutave si pjesë e të drejtave dhe lirive themelore.

1.2.1. Kombet e Bashkuara

Pas Luftës së Dytë Botërore, baza juridike për lirinë e shprehjes vendoset me aktet themelore të OKB-së, siç është **Deklarata Universale për të Drejtat e Njeriut** nga viti 1948¹², e cila konsiderohet si dokument themeltar juridik-ndërkombëtar për standardet e të drejtave të njeriut dhe vlen për të gjitha shtetet anëtare të OKB-së. Ky akt ishte reagimi i parë juridik-ndërkombëtar në aspekt të asaj se çka i ndodhi botës pas dy luftërave botërore.

Neni 19¹³ i Deklaratës Universale për të Drejtat e Njeriut qartë përcakton se kush e ka të drejtën e lirisë së mendimit dhe shprehjes, me ç'rast kjo e drejtë e përfshin edhe lirinë e përfaqësimit të një mendimi të caktuar si dhe lirinë për të kërkuar, për të dhënë dhe marrë informacione dhe ide përmes mediave.

Neni 19 i Deklaratës Universale për të Drejtat e Njeriut nga viti 1948:

Secili ka të drejtën e lirisë së mendimit dhe të shprehjes; kjo e drejtë përfshin lirinë e mendimit pa ndërhyrje, si dhe lirinë e kërkimit, marrjes dhe përhapjes së informacionit dhe ideve me çfarëdo mjetesh, pa marrë parasysh kufijtë.

Sipas nenit 29 të Deklaratës Universale për të Drejtat e Njeriut, zbatimi i të drejtave dhe lirive është objekt i së drejtës nacionale. Sipas interpretimit juridik, kufizimet e të drejtave duhet të përcaktohen në mënyrë restriktive, ndërsa kjo do të thotë se e drejta kryesore nuk duhet të nënçmohet dhe kufizimi nuk guxon të jetë më i madh se nevoja e mbrojtjes së të drejtave dhe të mirave themelore publike. Njëkohësisht, qëndrimi i Kombeve të Bashkuara është se nuk mund të ketë liri pa përgjegjësi dhe se liria pa kufizime mund të shpie deri në shkeljen e të drejtave të tjera të njeriut, si për

¹² Rezoluta e Asamblesë së Përgjithshme e OKB-së, numër: 217(III), më 10.12.1948 <http://www.un.org/en/documents/udhr/>

¹³ Në vitin 1987 u themelua organizata "Neni 19", ndërkaq u regjistrua në Britaninë e Madhe, me qëllim që të bashkëpunojë me organizatat qeveritare ndërkombëtare, siç është Organizata e Kombeve të Bashkuara dhe OSBE, si dhe me organizata joqeveritare ndërkombëtare.

Misioni i Organizatës është realizimi i tri shtyllave të lirisë së shprehjes të përfshira në nenin 19 të Deklaratës Universale, edhe atë: 1. Liria e shprehjes si e drejtë për të folur, përkatësisht të tu shprehur mendimet politike, kulturore, sociale dhe ekonomike. E drejta e çdo individit të mos pajtohet me mendime të caktuara dhe ndërtim i demokracisë zgjedhore në të cilën ndërtohet besimi i publikut në administratë; 2. Liria e shprehjes si liri e shtypit (liria e mediave), përkatësisht e drejta e mediave të lira dhe të pavarura, pa frikë, ndërhyrje, diskriminim ose ndjekje në këtë fushë. Ndërtimi i sistemeve mediatike, të cilët do të sigurojnë dije, në të cilët do t'u jepet hapësirë, përkatësisht zë grupeve të marginalizuara dhe të theksohet ekzistimi i korrupsionit. Nga ky aspekt kjo do të krijonte mjedis në të cilin njerëzit do të ndiheshin të sigurt, në mënyrë participuese sa i përket qeverisë, që do të thotë qeveri e përgjegjshme; dhe 3. Liria e shprehjes si e drejtë për të ditur, ndërsa kjo do të thotë qasje në të gjitha mediat: internet, art, vepra akademike, informata qeveritare etj.

shembull, e drejta e privatësisë. Restriksionet duhet të elaborohen nga vendet duke u mbështetur në arsye juridike, të cilat mund të jenë temë e debatit publik dhe të miratohen nga institucionet gjyqësore me qëllim që më vonë të mund të procesohen.

Pakti Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike është marrëveshje multilaterale e Asamblesë së Përgjithshme të Kombeve të Bashkuara, miratuar më 16 dhjetor 1966, ndërsa ka hyrë në fuqi më 13 mars të vitit 1976. Ai i obligon palët t'i respektojnë të drejtat civile dhe politike të njeriut, përfshirë edhe të drejtën e jetës, lirisë së religjionit, lirisë së shprehjes, lirisë së bashkimit, të drejtat e zgjedhjeve dhe të drejtën e gjykimit të drejtë. Pakti Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike nga viti 1966¹⁴ në nenin 19 e garanton lirinë e shprehjes.

Neni 19 i Paktit Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike nga viti 1966:

1. Askush nuk mund të jetë i shqetësuar për shkak të mendimeve të veta.

2. Secili ka të drejtën e lirisë së shprehjes. Kjo e drejtë, pavarësisht kufijve, e nënkupton lirinë e kërkimit, marrjes dhe përhapjes së informatave dhe ideve të të gjitha llojeve gojarisht, me shkrim, të shtypur ose në formë artistike, ose në çdo mënyrë tjetër të zgjedhur prej tij.

3. Realizimi i lirive, të parashikuara në pikën 2 të këtij neni, i përshin detyrat dhe përgjegjësitë e veçanta. Rrjedhimisht me këtë, ai mund t'u nënshtrohet kufizimeve të caktuara të cilat duhet të përcaktohen në mënyrë eksplicite me ligj dhe të jenë të domosdoshme: a) Për respektimin e të drejtave ose të reputacionit të të tjerëve; (b) Për mbrojtjen e sigurisë së shtetit, të rendit publik, të shëndetit dhe të moralit publik.

Sipas nenit 19 të Paktit Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike, liria e shprehjes i përfshin të gjitha fazat e identifikimit dhe diseminacionit të informatave, por edhe të ideve si informacione të përpunuara, pavarësisht formës ose medias në të cilën shfaqen. Ky lloj i lirisë së shprehjes u nënshtrohet detyrimeve dhe përgjegjësisë të cilat përcaktohen me legjislacionin nacional, por edhe me kodekset e etikës profesionale. Restriksionet e lirisë së shprehjes duhet të sigurohen me ligj, ndërkaq janë të domosdoshme: për respektimin e të drejtave dhe reputacionit të njerëzve të tjerë; për mbrojtjen e sigurisë nacionale ose rendit publik dhe për mbrojtjen e shëndetit ose moralit publik.

Neni 19 është ngushtë i lidhur me nenin 20 të PNDKP, i cili e plotëson dhe në mënyrë plotësuese e kufizon shprehjen e cila propagandon luftë ose bën thirrje për urrejtje, diskriminim dhe dhunë. Formulimi i këtillë paraqet mbrojtje kualifikuese të lirisë së shprehjes, si dhe mbrojtje kundër formave më të rënda të keqpërdorimit të komunikimit të lirë.

Neni 20 i Paktit Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike:

1. Çdo propagandë në favor të luftës do të ndalohet me ligj. Çdo thirrje për urrejtje nacionale, racore ose fetare, që paraqet nxitje të diskriminimit, armiqësisë

¹⁴ Rezoluta e Asamblesë së Përgjithshme të OKB-së, numër: 2200A(XXI), 16.12.1966, hyri në fuqi më 23.03.1976.

ose dhunës, ndalohet me ligj.

Implementimin, e Paktit Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike nga ana e shteteve anëtare, e monitoron **Komiteti për të Drejtat e Njeriut**, i cili është trup i përbërë nga ekspertë të pavarur. Shtetet anëtare janë të detyruara të paraqesin me rregull raporte pranë Komitetit për kualitetin e zbatimit të të drejtave të parashikuara me të. Pas shqyrtimit të çdo raporti, në formë të “vërejtjeve përfundimtare” rekomandimet e veta ua dërgon shteteve anëtare. Gjithashtu, Komiteti e publikon interpretimin e përmbajtjes së dispozitave për të drejtat e njeriut, i njohur si komente të përgjithshme për çështje tematike ose për metoda të punës. Në vitin 1983 Komiteti për të Drejtat e Njeriut i OKB-së miratoi koment të përgjithshëm në lidhje me nenin 19 të PNDKP. Më vonë, në vitin 1993, duke e pasur parasysh rolin e komunikimeve të reja dhe fuqinë e mediave, u emërua edhe Raportuesi Special i OKB-së për mbrojtjen dhe avancimin e të drejtës së lirisë së shprehjes dhe mendimit.

Gjithashtu, si akt relevant i OKB-së është **Konventa për Eliminimin e të Gjitha Formave të Diskriminimit Racor** e vitit 1965¹⁵ - neni 4 i Konventës kërkon nga shtetet anëtare ta përcaktojnë si vepër penale çdo përhapje të ideve që bazohen mbi superioritetin ose urrejtjen racore. Po ashtu, Konventa ndalon nxitjen e diskriminimit etnik ose racor, urrejtjen dhe dhunën.

Përveç këtyre akteve ndërkombëtare-juridike, të cilët janë relevant në nivel universal, ekzistojnë tre sisteme të mbrojtjes së të drejtave të njeriut, ndërsa më specifike, liria e shprehjes, të sublimuara në Konventën Evropiane për Mbrojtjen e të Drejtave të Njeriut dhe Lirive Themelore (neni 10), Karta Afrikane për të Drejtat e Njeriut dhe Popujve (neni 9) dhe Konventa Amerikane për të Drejtat e Njeriut (neni 13).

1.2.2. Organizata për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë (OSBE)

OSBE, si organizatë rajonale për bashkëpunim dhe siguri në Evropë, luan rol të madh në realizimin e lirisë së shprehjes, por edhe në parandalimin e gjuhës së urrejtjes, para së gjithash përmes akteve të shumta (deklarata, rezoluta), të cilat kanë të bëjnë me shfrytëzimin e kësaj të drejte. Në këtë drejtim është i rëndësishëm Vendimi i Komitetit të Ministrave për tolerancë dhe mosdiskriminim, për dënimin e manifestimeve të gjuhës së urrejtjes, si dhe Dokumenti Final i Konferencës për Dimensionin Njerëzor në Kopenhagë nga viti 1990¹⁶.

Për ta siguruar respektimin e angazhimeve për lirinë e shprehjes dhe lirinë e mediave, në muajin dhjetor të vitit 1997, u themelua Zyra e Përfaqësuesit të OS-

¹⁵ Konventa për Eliminimin e të Gjitha Formave të Diskriminimit Racor e OKB-së nga viti 1965

¹⁶ Për pasqyrë më të detajuar të angazhimeve të OSBE-së për lirinë e shprehjes, lirinë e mediave dhe rrjedhën e lirë të informatave, shih: Freedom of the Media, Freedom of Expression, Free Flow of Information; Conference on Security and Co-operation in Europe (CSCE) and Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE) 1975-2012, 2nd Edition.- Vienna: OSCE Representative on Freedom of the Media, 2013, 56 pp. <http://www.osce.org/fom/99565>

BE-së për lirinë e mediave¹⁷. Funkzioni i Përfaqësuesit është t'i shqyrtojë gjendjet në mediat e vendeve anëtare të OSBE-së dhe të paralajmërojë për shkeljet e lirisë së shprehjes. Gjithashtu, Përfaqësuesi ka për detyrë t'u ndihmojë vendeve anëtare përmes promovimit dhe stimulimit të respektimit të plotë të parimeve dhe angazhimeve të OSBE-së në lidhje me lirinë e shprehjes dhe lirinë e mediave.

Në muajin mars të vitit 2010, Dunja Mijatović u emërua Përfaqësuese e OSBE-së për lirinë e mediave, ndërsa në muajin mars të vitit 2013 u riemërua edhe për një mandat prej 3 vjetësh. Selia e Zyrës së Përfaqësuesit të OSBE-së për lirinë e mediave gjendet në Vjenë.

1.2.3. Këshilli i Evropës

Këshilli i Evropës (Strasburg) është organizatë ndërkombëtare, e themeluar në vitin 1949 dhe aktualisht përfshin 47 shtete. Qëllimi i kësaj Organizate është promovimi i demokracisë, mbrojtja e të drejtave të njeriut dhe sundimi i së drejtës në Evropë. Republika e Maqedonisë, nga viti 1995, është anëtare e Këshillit të Evropës.

Së këtejmi, për Republikën e Maqedonisë relevante është **Konventa Evropiane për të Drejtat e Njeriut dhe Liritë Themelore** të Këshillit të Evropës nga viti 1950¹⁸, ku neni 10 e garanton të drejtën e lirisë së shprehjes.

Duke e marr parasysh traditën e politikës evropiane në kultivimin e vlerave demokratike, mbrojtja e njëkohshme e identitetit nacional dhe kultivimit të dalimeve kulturore dhe pluralizmit, liria e shprehjes është një nga të drejtat qendrore të Konventës, e cila është edhe bazë e Politikës Evropiane për informim publik. Me këtë Konventë, përkatësisht në nenin e 10 të saj, i cili u bë sinonim i lirisë së mendimit dhe shprehjes së qëndrimit, mbrohet liria e mendimit, por përcaktohen edhe kushtet për kufizimin e saj. Përgjegjësinë për mbrojtjen e kësaj të drejte e kanë vendet të cilat janë nënshkruese të Konventës.

Neni 10 i Konventës Evropiane për Mbrojtjen e të Drejtave të Njeriut dhe Lirive Themelore:

Çdokush ka të drejtën e lirisë së shprehjes. Kjo e drejtë përfshin lirinë e mendimit dhe lirinë për të marrë ose për të dhënë informacione dhe ide pa ndërhyrjen e autoriteteve publike dhe pa marrë parasysh kufijtë. Ky nen nuk i pengon shtetet që ndërmarrjeve të radiove, filmit dhe televizionit tu imponojë leje për punë.

Realizimi i këtyre lirive, që përmbajnë detyrime dhe përgjegjësi, mund t'u nënshtrohet formaliteteve, kushteve, kufizimeve ose sanksioneve të parashikuara me ligj, të cilat në një shoqëri demokratike paraqesin masa të domosdoshme për sigurinë e shtetit, integritetin territorial dhe sigurinë publike, mbrojtjen e rendit dhe parandalimin e trazirave dhe krimit, mbrojtjen e shëndetit dhe moralit,

¹⁷ <http://www.osce.org/fom>

¹⁸ <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/005.htm>

mbrojtjen e dinjitetit dhe të drejtat e të tjerëve për pengimin e përhapjes së informatave konfidenciale për të garantuar autoritetin dhe paanshmërinë e pushtetit gjyqësor.

Gjatë evaluimit se a është legjitim ose jo kufizimi i lirisë së shprehjes nga ana e shtetit, gjykata këtë e përcakton edhe përmes kriterëve të parashikuara në nenin 10, paragrafin 2, të cilat doemos duhet të respektohen:

1. E parashikuar me ligj

E parashikuar me ligj do të thotë se kufizimi i lirisë mund të ndodh vetëm mbi bazë të rregullit, paraprakisht të vendosur dhe të përcaktuar, por edhe mbi bazë të së drejtës zakonore, e cila është mjaftueshëm e qartë për individin, që të mund të supozojë se do të pasojë sanksioni për veprimin e tij. Me formulimin e këtillë “e parashikuar me ligj” përfshihen edhe sistemet juridike kontinentale me të drejtë të kodifikuar, por edhe me të drejtën precedente të sistemeve anglo-saksone. Qëllimi i këtij formulimi është të shmangët kufizimi eventual, i cili nuk është paraparë në sistemin juridik por është arbitrar dhe pa bazë ligjore.

Gjithashtu, kuptimi i këtij kriteri është: “Së pari, ligji duhet të jetë i arritshëm-qytetari duhet të jetë i njoftuar, në mënyrë adekuate me rrethanat e akteve ligjore të cilat vlejné për një rast konkret. Së dyti, një akt i caktuar nuk mund të konsiderohet për ligj, nëse ai nuk është formuluar me saktësi të mjaftueshme në mënyrë që t’i mundësojë qytetarit harmonizimin e sjelljes së tij, nëse është e nevojshme këtë të mund ta bëjë edhe me këshillë përkatëse, të parashikojë se deri në cilën shkallë, e cila është e arsyeshme në rrethanat e dhëna, pasojat që mund të ndodhin si rezultat i ndonjë procedure të caktuar. Ato pasoja nuk duhet të parashikohen në mënyrë absolute, përvoja tregon se një gjë e tillë është e paarritshme.”¹⁹

2. Qëllimi legjitim

Kufizimi i lirisë së shprehjes, nëse parashikohet në ligj, mund t’i referohet shkaqeve të cekura në paragrafin 2 të nenit 10, e që janë: siguria e shtetit, integriteti territorial dhe siguria publike, mbrojtja e rendit dhe parandalimi i trazirave dhe krimit, mbrojtja e shëndetit dhe moralit, dinjiteti dhe të drejtat e të tjerëve për pengimin e përhapjes së informatave konfidenciale ose ruajtjen e autoritetit dhe paanshmërisë së gjyqësorit.

3. E domosdoshme në një shoqëri demokratike

Me rëndësi të veçantë është kualifikimi “e domosdoshme në një shoqëri demokratike”. Përmes këtij kriteri matet nëse restriksioni ndaj lirisë së shprehjes paraqet masë të ndershme dhe proporcionale në një shoqëri demokratike apo reagimi qeveritar është sanksion tepër i rreptë ndaj shprehjes së një mendimi konkret. In-

¹⁹ Sllagjana Dimishkova, faqe 18, “Liria e shprehjes dhe demokracia”, Veçer Press ShPK Shkup Cetis print, 2008, Shkup

stitut tejet i rëndësishëm juridik, në kontekst të këtij testi, është “margjina e respektimit/diskrecionit” e cila u lejon autoriteteve nacionale të përcaktojnë sipas vlerave nëse masat restriktive janë proporcionale. Megjithatë, kjo margjinë limitohet konform rasteve (nëse me kufizimin parandalohet dhuna, sulmi apo kufizimi i shprehjes është tejet rigoroz). Kjo e lidh lirinë e shprehjes me konceptin e shoqërisë së hapur dhe pluraliste, e qeverisur sipas parimeve demokratike. Përkatësisht, Gjykata Evropiane për të Drejtat e Njeriut e çmon lart vlerën e lirisë së shprehjes kundrejt interesave personale për mbrojtjen e reputacionit të personave publik të përshtirë në procesin politik²⁰.

Për realizimin e lirisë së shprehjes është i rëndësishëm edhe neni 17, i cili e ndalon keqpërdorimin e të gjitha të drejtave nga Konventa, duke parashikuar se asnjë dispozitë e Konventës nuk do të interpretohet në mënyrë e cila implikon të drejtën e një shteti, grupi ose personi, të përfshihet në ndonjë nga aktivitetet ose të kryejë ndonjë akt me qëllim që të cenohet cilado qoftë e drejtë dhe liri, të përcaktuara me Konventë, ose limitimi i tyre në shtrirje më të madhe sesa parashikohet me Konventën. Në lidhje me kufizimin e lirisë së shprehjes, Gjykata Evropiane për të Drejtat e Njeriut e shfrytëzon edhe nenin 17 për parandalimin e grupeve totalitare që t'i keqpërdorin të drejtat e përcaktuara në Konventë. Në këtë drejtim, deklaratat të cilat bëjnë thirrje për dhunë ose urrejtje racore mund të përjashtohen nga gëzimi i lirisë së shprehjes edhe duke iu referuar nenit 17. Raste të këtilla mund të vërehen gjatë promovimit për të vendosur regjim totalitar²¹, mohimit të Holokaustit²², gjuhës së urrejtjes mbi bazë racore²³, si dhe thirrjeve për mostolerancë ndaj myslimanëve²⁴.

Përmes praktikës gjyqësore, të Gjykatës Evropiane për të Drejtat e Njeriut në Strasburg, arrihet deri në përkufizim më të qartë të shtrirjes së lirisë së shprehjes. “Liria e shprehjes... aplikohet jo vetëm për informata ose ide, të cilat pranojnë pozitivisht ose konsiderohen si jo ofenduese apo indiferente, por edhe ato të cilat ofendojnë, tronditin ose e shqetësojnë shtetin ose cilindo sektor të popullatës” (rasti Handyside²⁵ kundër Mbretërisë së Bashkuar).

Në praktikën e saj Gjykata Evropiane e ka përcaktuar edhe vëllimin e mbrojtjes së lirisë së shprehjes nga Konventa, “Neni 10 nuk e mbron shprehjen e cila nënkup-

²⁰ Z. Lingens ka qenë redaktor i cili u dënua për kritikën drejtuar Kancelarit të Austrisë duke e quajtur sjelljen e tij “oportuniste”, “të pamoralshme” dhe “jodinjitoze”. Redaktori u padit për dëmtimin e reputacionit të Kancelarit dhe është dashur të paguajë dënim në përputhje me ligjet austriake. Gjykata vendosi se edhe pse kufizimi i shprehjes së Lingens-it parashikohej me ligj dhe ka pasur qëllim legjitim, gjykata kishte konstatuar se një politikan aktiv duhet të pranojë qëndrime me vlerësime negative për të, me prag më lartë të tolerancës sesa një qytetar i thjeshtë, sepse interesi publik i informimit adekuat është i domosdoshëm për realizimin e procesit të shëndetshëm demokratik.

²¹ Communist party (KPD) v Federal Republic of Germany, Decision of European Commission of Human Rights. 20 July 1957.

²² Honsik v Austria, European Commission of Human Rights Application No. 25062/94, Report of the Commission 28 October 1997

²³ Glimmerveen and Hagenbeek v Netherlands, Applications N° 8348/78 & 8406/78

²⁴ Norwood v United Kingdom, Application no. 23131/03 Decision on admissibility, 16 July 2003,

²⁵ Handyside v. the United Kingdom, Application no. 5493/72, Judgment 7 December 1976

ton vetëm të folurit por kjo ka të bëjë edhe me fotografitë, idetë dhe veprimet që dedikohen për të prezantuar informata ose ide. Neni nuk e mbron vetëm përm-bajtjen e ideve por edhe formën e tyre. Dokumentet e shkruara, radiodifuzioni, vizatimet, filmat ose informatat elektronike gjithashtu mbrohen me këtë nen.²⁶

Shtetet kanë detyrë pozitive të mundësojnë shfrytëzimin e lirisë së shprehjes dhe jo vetëm të mos ndërhyjnë në rastet kur shfrytëzohet kjo e drejtë. Për detyrimin pozitiv të shtetit, që të mundësojë praktikimin papengësë të lirisë së shprehjes, shpeshherë citohet rasti i Özgür Gündem kundër Turqisë²⁷ ku gjykata kishte konstatuar se shteti nuk e kishte përmbushur detyrimin e vet për krijimin e mundësisë së shfrytëzimit të kësaj lirie.

Shtetet kanë detyrime pozitive për ta siguruar lirinë e shprehjes, përkatësisht aplikimin horizontal të nenit 10 në relacion me individët. Individët duhet ta shfrytëzojnë të drejtën e tyre të komunikimit, ndërsa qasja në informata duhet të jetë e siguruar. Interesi publik duhet të shqyrtohet në kontekst të individit, përkatësisht të ekzistojë balancimi. Gjatë përcaktimit nëse me detyrimin pozitiv të shtetit për të vepruar ekziston në një situatë të caktuar mbahet llogari për balancim korrekt i cili duhet të ekzistojnë midis interesit publik në komunitet dhe interesit të individit.

Për shprehjen politike, në kontekst të lirisë së shprehjes, shembull i mirë është aktgjykimi në rastin e Eon-it kundër Francës²⁸. Ankuesi Erv Eon është shtetas i Francës, i cili në vitin 2008, gjatë kohës së vizitës së Presidentit të Francës, Nikolas Sarkozy në Laval, publikoi pllakat të vogël në të cilin shkruante: “Zhduku, ti i vogli i pagdhendur”. Kjo frazë, praktikisht, ishte fraza e njëjtë të cilën disa muaj më herët e përdori Sarkozy, kur gjatë vizitës së tij në një panair për produkte bujqësore, një bujk kishte refuzuar t’ia shtrinte dorën për tu përshëndetur me të. Më 6 nëntor, të po atij viti, Gjykata e shkallës më të lartë në Laval e shpalli Eon-in fajtor për ofendim të Presidentit të Republikës, në përputhje me nenin 30 të Ligjit për shtypin, nga 29 korriku të vitit 1881, dhe e kishte dënuar me dënim në para prej 30 euro, i cili më vonë ishte hequr.

Gjykata vendosi se Franca është përgjegjëse për shkeljen e nenit 10 të Konventës dhe miratoi aktgjykim që, për faktin se Franca është shpallur përgjegjëse, mjafton kompensimi i drejtë për dëmin jomaterial, të cilin e ka pësuar ankuesi. Në fokusin e diskutimit të Gjykatës ka qenë “balancimi i cili duhet të vendoset ndërmjet kufizimit të lirisë së shprehjes dhe të drejtës së diskutimit të lirë të çështjeve me

²⁶ Sllagjana Dimishkova, faqe 12, “Liria e shprehjes dhe demokracia”, Veçer Press ShPK Shkup, Cetus print, 2008,

²⁷ Özgür Gündem v. Turkey, Application no. 23144/93, Judgment 16 March 2000. Përkatësisht, Özgür Gündem ishte gazetë e cila ka pasur tirazh prej disa mijë ekzemplarësh dhe e cila raportonte për konfliktin Turko-Kurd. Gazetarët e saj, redaktorët dhe distributorët ishin viktime të sulmeve konstante, madje kishte edhe vrasje të cilat nuk procesuoheshin në mënyrë adekuate nga policia dhe prokuroria. Autoritetet e Turqisë e akuzonin gazetën për propagandë separatiste të Partisë Punëtore Kurde, mirëpo Gjykata Evropiane vendosi që megjithatë shteti ka për detyrë të ndërmerr veprime që sistematikisht ta mbrojë lirinë e shprehjes.

²⁸ Eon v. France, Application no. 26118/10, Judgment 14 June 2013

interes publik”. Në këtë kontekst, Gjykata konstatoi se “frazja e përdorur nga anku-esi nuk është drejtuar kah nderi privat... e as nuk do të thotë sulm personal me dimension të madh drejt Presidentit”. Gjykata konstatoi se “sulmi verbal” në thelbin e vet ka qenë i natyrës politike, ndërkaq janë shumë të rralla kufizimet e diskutimeve politike, sipas nenit 10 të Konventës. Më tej, Gjykata konstatoi se fakti që fraza e cila është përdorur nga ana e Eon-it, e ka tërhequr vëmendjen medatike dhe se e njëjta është transmetuar në mënyrë satirike, qartë në vë pah se në këtë rast “sulmi verbal” mund të trajtohet si satirë politike. Satira politike, në thelbin e saj, ka për qëllim të provokojë dhe përbuzë. Kështu, sipas Gjykatës, shpallja e Eon-in për fajtor mund të ketë efekt negativ ndaj “satirës si mënyrë për diskutimin e çështjeve me interes publik”, ndërsa ky lloj i diskutimit është fundament i çdo shoqërie demokratike. Në këtë aspekt, Gjykata konstatoi se “sanksioni i shqiptuar penal për Eon-in është joproporcional kundrejt qëllimit të cilin e përcakton neni 10, dhe në këtë kuptim është i panevojshëm në një shoqëri demokratike”.

Shikuar nga aspekti politik, Gjykata përcakton prag më të ulët të tolerancës për shprehjet artistike. Ky pohim nuk do të thotë apriori se kontestohen të gjitha shprehjet artistike të cilat mund të interpretohen si të papërshtatshme për cilëndo qoftë strukturë të shoqërisë, por përkundrazi, Gjykata e pranon kontributin e artit mbi zhvillimin e një shoqërie të shëndetshme demokratike. Megjithatë, veprat artistike mund të jenë ofenduese për bindjet fetare ose morale të njerëzve. Në rrethana të tilla, qëllimet legjitime të mbrojtjes së moralit publik ose të drejtat e të tjerëve mund të konsiderohen si arsyetim të masave përkatëse kundër shprehjes artistike (Rasti Otto Preminger Institut v. Austria²⁹). Në rastet kur preket nderi i personave të caktuar, vëmendje e veçantë i kushtohet natyrës së elementeve ofenduese (përfshirë edhe tonin e akuzës), statusit publik të personit i cili identifikohet në veprën artistike si dhe ndikimi i saj negativ. Kontradikta shkaktojnë rrethanat në të cilat pengimi i aktiviteteve artistike mbrohet me interesin publik për parandalimin e krimit, prishjen e rendit publik, ose mbrojtjen e sigurisë nacionale. Literatura ose fotografitë mund të shërbejnë si media për të komunikuar mesazhe të caktuara politike, të cilët mund të konsiderohen edhe si nxitje të dhunës. Megjithëkëtë, në demokracitë liberale duket i papërshtatshëm këndvështrimi se shprehja artistike mund të kufizohet mbi bazë se është e asaj natyre që nxitë urrejtje ose dhunë ndërmjet grupeve kundërshtarë religjioze ose etnike³⁰.

Në kuadër të dokumenteve të Këshillit të Evropës në lidhje me lirinë e shprehjes është e nevojshme të përmendet edhe **Konventa për Ndjekjen e Akteve të Natyrës Raciste dhe Ksenofobike** të Kryera Përmes Sistemeve Kompjuterike (Konventa për Krimin nga Fusha e Kibernetikës) nga viti 2001³¹. Kjo Konventë, bashkë me Protokollin shtesë, parashikon edhe obligimin për ndëshkimin e

²⁹Otto-Preminger-Institut v. Austria, Application no. 13470/87, Judgment 20 September 1994

³⁰Ibid

³¹Protokolli plotësues nga viti 2003 ndaj Konventës për Ndjekjen e Akteve të Natyrës Raciste dhe Ksenofobike të kryera përmes sistemeve kompjuterike (Konventa për Krimin në Fushën e Kibernetikës) nga 2001;

përhapjes së materialeve raciste dhe ksenofobike përmes sistemit kompjuterik (neni 3), si dhe obligimin për ndëshkimin e fyerjeve raciste dhe ksenofobike të kryera përmes sistemit kompjuterik (neni 5). Në nenin 6 parashikohet ndëshkimi i refuzimit/mohimit, minimizimit serioz, aprovimit ose arsytimit të gjenocidit ose krimit kundër njerëzimit.

Komisioni Evropian Kundër Racizmit dhe Mostolerancës (KERM) është themeluar nga Këshilli i Evropës, si trup i pavarur i specializuar, i përbërë nga ekspertë të pavarur dhe të paanshëm për monitorimin e të drejtave të njeriut në lidhje me racizmin dhe motolerancën. Në kuadër të aktiviteteve të veta KERM zbaton monitorim për çdo vend përmes së cilit e analizon situatën në kontekst të racizmit dhe mostolerancës dhe jep propozime dhe sugjerime për zgjidhjen e problemeve të identifikuara. Për shtetin është përgatitur raport, nga cikli i katër monitorues, në vitin 2010, ndërsa konkluzionet për implementimin e rekomandimeve janë miratuar në vitin 2013³².

Përveç funksionit të përpunimit të raporteve të veçanta, KERM, si trup për monitorim dhe këshillim i Këshillit të Evropës në lidhje me racizmin, ksenofobinë dhe format e tjera të tolerancës, ka publikuar disa rekomandime për krijimin e politikave të cilat edhe pse juridikisht nuk janë të detyrueshme, kontribuojnë në drejtim të krijimit të vendosjes së standardeve dhe të cilave u referohen vendimet e Gjykatës Evropiane për të Drejtat e Njeriut. Në këtë kontekst janë të rëndësishme rekomandimet si vijojnë³³:

- Rekomandimi nr. 1 për luftë kundër racizmit, ksenofobisë, antisemitizmit dhe mostolerancës, i miratuar nga KERM më 4 tetor 1996;
- Rekomandimi nr. 6 për pengimin e disimacionit të materialit racist, ksenofobik dhe antisemitik përmes internetit, nga data 15 dhjetor të vitit 2000;
- Rekomandimi nr. 7 për legjislacionin nacional për luftë kundër racizmit dhe diskriminimit racor, të miratuar më datë 13 dhjetor 2002.

4. Organizimi institucional për mbrojtjen e lirisë së shprehjes

Çdo person fizik, organizatë joqeveritare ose grup qytetarësh mund të paraqesin kërkesë pranë **Gjykatës për të Drejtat e Njeriut në Strasburg** me pohimin se u janë shkelur të drejtat e garantuara me Konventë. Gjykata mund të procesuojë pasi të jenë absolvuar të gjitha mjetet juridike vendase dhe në afat prej gjashtë³⁴ muajsh pas vendimit përfundimtar nacional. Një kërkesë e caktuar mund të

³² Dokumentet janë të arritshme në: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Former_Yugoslav_Republic_Macedonia/FormerYugoslavRepublicMacedonia_CBC_en.asp

³³ Rekomandimet janë të arritshme në: <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/library/publications.asp>

³⁴ Në përputhje me nenin 4 të Protokollit nr. 15 KEDNJ, periudha prej gjashtë muajsh do të zvogëlohet në katër, kur të gjitha 47 vendet anëtare do të anëtarësohen ndaj Protokollit <http://www.conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/213.htm>

pranohet nëse është paraqitur në mënyrë anonime, nëse është e njëjtë me lëndën që paraprakisht është shqyrtuar nga Gjykata; nëse është paraqitur në një procedurë tjetër ndërkombëtare apo të mos shqyrtohet nëse është në kundërshtim me dispozitat e Konventës dhe me protokollet e saj dhe nëse nuk ka bazë ose është e pavlefshme³⁵. Ankesat për shkelje iu dërgohen departamenteve të veçanta. Për çdo ankesë, fillimisht mbahet seancë dëgjimore nga Komiteti, i përbërë nga tre gjykatës të cilët në mënyrë unanime mund të votojnë që ankesa të hidhet poshtë pa shqyrtim të mëtutjeshëm. Pasi që të shqyrtohet nga Komiteti, sipas ankesës mbahet seanca dëgjimore dhe merret vendim në përbërje të plotë të Kolegjit. Vendimet, me rëndësi të madhe, mund të jenë objekt të vendimmarrjes së Kolegjit të Dhomës së Madhe. Çdo vendim i Gjykatës është i detyrueshëm për shtetet anëtare dhe doemos duhet të përmbushet, përveç në rastin e mendimit këshillëdhënës.

Për aktgjykimin e dorëzuar, brenda afatit prej tre muajsh, të dyja palët mund të kërkojnë që rasti t'i kalohet Kolegjit të Dhomës së Madhe. Nëse kërkesa miratohet, rasti shqyrtohet përsëri.

Ekzekutimin e vendimeve gjyqësore e monitoron **Komiteti i Ministrave** pranë Këshillit të Evropës edhe pse nuk ekzistojnë mjete formale të detyrimit kundër shteteve anëtare. Megjithatë, në rast të mospërmbushjes së detyrimit, sanksioni që do të pasojë është përjashtim nga Këshilli i Evropës.

Për ngritjen e vetëdijes dhe respektimin e lirisë së shprehjes dhe të drejtave tjera të njeriut në vendet e Këshillit të Evropës mandatin e ka **Komisari për të Drejtat e Njeriut**, si institucion i pavarur në kuadër të Këshillit të Evropës. Iniciativën për themelimin e institucionit e dhanë shefat e shteteve dhe qeverive të Këshillit të Evropës në Samitin e Dytë, të mbajtur në Strasburg në muajin tetor të vitit 1997, ndërsa në muajin maj të vitit 1999 Komiteti i Ministrave e miratoi Rezolutën dhe e përpunoi mandatin e Komisarit. Komisari ka për qëllim stimulimin e reformave për arritjen e përmirësimeve të matshme në fushën e avancimit dhe mbrojtjes së të drejtave të njeriut. Komisari ka kompetencë të grumbullojë informacione në lidhje me shkeljen e lirisë së shprehjes dhe të drejtave të tjera të njeriut, të individëve që kanë pësuar. Për këtë qëllim, Komisari bashkëpunon me një numër të madh të organeve ndërkombëtare dhe kombëtare për të drejtat e njeriut, por edhe me universitetet dhe organet e tjera në fokusin e të cilave është kjo problematikë.

Qëllimet kryesore të Komisarit për të Drejtat e Njeriut janë: ta stimulojë respektimin efektiv të të drejtave të njeriut dhe ndihma për vendet anëtare gjatë zbatimit të standardeve të Këshillit të Evropës për të Drejtat e Njeriut, ta avancojë edukimin dhe ndërgjegjësimin, për të drejtat e njeriut tek vendet anëtare të Këshillit të Evropës; t'i identifikojë dobësitë e mundshme në ligj dhe praktikë sa u përket të drejtave të njeriut, t'u lehtësohen aktivitetet institucioneve dhe ombudsmanëve nacional dhe strukturave të tjera për të drejtat e njeriut; të jep këshilla dhe informata për mbrojtjen e të drejtave të njeriut në tërë rajonin.

³⁵ Neni 35 i Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut

1.2.4. Bashkimi Evropian

“Duke e perceptuar atë se politikat e tij mund të ndikojnë mbi të drejtat e njeriut dhe në përpjekje për ta stimuluar ndjenjën e “afërsisë” së BE-së në mesin e qytetarëve, në vitin 2000 BE dhe anëtarët e saj e miratuan Kartën e të Drejtave Themelore. Karta përmban një listë të të drejtave të njeriut, të inspiruara nga të drejtat që i përmbajnë kushtetutat e vendeve anëtare, KEDNJ dhe marrëveshjet universale për të drejtat e njeriut, si Konventa e të Drejtave të Njeriut e KB”.³⁶ Deri në vitin 2009 në njëfarë mënyre Karta paraqiste deklaratë pa forcë obliguese juridike. Me Traktatin e Lisbonës, në vitin 2009, ndryshohet statusi i Kartës dhe ajo e fiton statusin e dokumentit të obligueshëm juridik.

Karta e të Drejtave Themelore në Bashkimin Evropian, në nenin 11, i titulluar si “Liria e shprehjes dhe informimit” gjithashtu e thekson lirinë e shprehjes.

Neni 11 Karta e të Drejtave Themelore në Bashkimin Evropian

Secili ka të drejtën e lirisë së shprehjes. Kjo e drejtë e përfshin lirinë e pikëpamjeve të tyre dhe lirinë për të marrë dhe dhënë informata dhe ide pa ndërhyrjen e organeve shtetërore dhe pa marrë parasysh kufijtë.

Liria dhe pluralizmi i mediave duhet të respektohen.

Me rëndësi të veçantë për lirinë e shprehjes, mes tjerash, duhet të theksohet se kjo Kartë ka për qëllim t’u përgjigjet problemeve të cilat burojnë nga zhvillimi aktual dhe ai i ardhshëm i teknologjisë së informacionit. “Ajo i suspendoi dallimet që ishin bërë deri atëherë nga librat evropian dhe ndërkombëtar ndërmjet të drejtave civile dhe politike nga njëra anë, dhe të drejtave ekonomike sociale nga ana tjetër dhe i numëron të gjitha të drejtat e klasifikuara sipas parimeve themelore: dinjiteti, liria, barazia, solidariteti, të drejtat civile dhe drejtësia.”³⁷ Institucionet e Bashkimit Evropian kanë obligim ligjor ta respektojnë Kartën e të Drejtave Themelore të BE-së, përfshirë edhe dispozitat e saj për mosdiskriminim. Kur e aplikojnë të drejtën e BE-së edhe shtetet anëtare të BE-së duhet ta respektojnë Kartën.

“Sa u përket instrumenteve të Këshillit të Evropës, Traktati i Lisbonës në nenin 6 (2) Bashkimi Evropian do të anëtarësohet ndaj instrumentit për të drejtat e njeriut të Këshillit të Evropës: Bashkimi anëtarësohet në Konventën Evropiane për Mbrojtjen e të Drejtave të Njeriut dhe Lirive Themelore. Ky anëtarësim nuk i prek kompetencat e Bashkimit që përcaktohen në Traktatet.”³⁸

Në kuadër të kornizës ligjore të Bashkimit Evropian është i rëndësishëm **Vendi-**

³⁶ Doracak për të drejtën evropiane për mosdiskriminim, Agjencia për të Drejtat Fundamentale e Bashkim-it Evropian, Këshilli i Evropës, viti 2010, f. 17.

³⁷ Hyrje në të drejtën evropiane, Desche Stiftung fur Internationale Rechtliche Zusammenarbeit E.V., Magor ShPK, Shkup, f. 102.

³⁸ Hyrje në të drejtën evropiane, Desche Stiftung fur Internationale Rechtliche Zusammenarbeit E.V., Magor ShPK, Shkup, f. 104.

mi Kornizë për Vepra Penale Raciste dhe Ksenofobike nga 28 nëntori i vitit 2008³⁹, i cili synon të vendos një përjasje të përbashkët juridiko-penale në të gjitha vendet-anëtare të Bashkimit, dhe kërkon nga shtetet të bëjnë një analizë nëse korniza e tyre aktuale ligjore është në përputhje me Vendimin Kornizë⁴⁰. Ky Vendim paraqet një risi në Bashkim dhe prandaj edhe pse Bashkimi Evropian nuk mund të miratojë kod universal penal, vendimi i obligon vendet anëtare ta rregullojnë materialin juridiko-penal dhe t'i parashikojnë këto vepra si penale në të gjithë ligjet penal duke inkorporuar dënime efektive, proporcionale dhe zhbindëse për kryerësit. Këto vepra penale përfshijnë thirrje publike për dhunë ose urrejtje, përhapje publike të artikujve, fotografive ose materialeve të tjera, si dhe aprovim publik, refuzim ose trivializim të gjenocidit, krimeve kundër njerëzimit, krimeve të luftës, krimeve naziste.

Në vitin 2007 Bashkimi Evropian e themeloi **Agjencinë Evropiane për të Drejtat Themelore** si njërin nga organet e veta. U themelua në domenin e Qendrës Evropiane për Racizëm dhe Ksenofobi, ndërkaq selinë e ka në Vjenë. Kjo Agjenci duhet të sigurojë ndihmë dhe ekspertizë për institucionet dhe organet relevante të vendeve anëtare gjatë implementimit të së drejtës së BE-së, ndërkaq në lidhje me të drejtat themelore. Kjo Agjenci nuk ka kompetencë të shqyrtojë ankesa individuale.

Kjo Agjenci është e pavarur dhe bashkëpunon me organe kombëtare dhe ndërkombëtare, veçanërisht me Këshillin e Evropës, por edhe me organizata të shoqërisë civile.

1.3 Dispozita nacionale për lirinë e shprehjes

Liritë dhe të drejtat themelore të njeriut dhe qytetarit, të njohura me të drejtën kombëtare dhe të specifikuar në **Kushtetutë**, janë një nga vlerat themelore të rendit kushtetues të Republikës së Maqedonisë (neni 8 i Kushtetutës).

Sa i përket lirisë së shprehjes kjo garantohet në nenin 16 të Kushtetutës së Republikës së Maqedonisë.

Neni 16 i Kushtetutës së Republikës së Maqedonisë

Garantohet liria e bindjes, ndërgjegjes, mendimit dhe e shprehjes publike të mendimit.

Garantohet liria e fjalës, paraqitjes publike, informimit publik dhe themelimit të lirë të institucioneve për informim publik.

Garantohet qasja e lire tek informatat, liria e pranimit dhe transmetimit të

³⁹ Vendimi Kornizë për Vepra Penale Raciste dhe Ksenofobike i Bashkimit Evropian nga data 28 nëntor 2008;

⁴⁰ Sjellja raciste dhe ksenofobie duhet të paraqet vepër penale në të gjitha vendet-anëtare. Format e sjelljet që janë përcaktuar përfshijnë nxitje publike të dhunës ose urrejtje; përhapje publike dhe distribuim të pamfleteve, fotografive ose materialit tjetër i cili përmban shprehje racizmi dhe ksenofobie; mohim publik ose trivializim të krimeve të gjenocidit, krimeve kundër njerëzimit dhe krimeve të luftës, kur kjo sjellje besohet se do të nxisë dhunë ose urrejtje kundër një grupi të personave ose anëtarit të grupit i përcaktuar në bazë të racës, ngjyrës, paraardhësve, religjionit ose besimit ose origjinës kombëtare ose etnike.

informatave.

Garantohet e drejta e përgjigjes në mjetet e informimit publik.

Garantohet e drejta e korrigjimit në mjetet e informimit publik.

Garantohet e drejta e mbrojtjes së burimit të informatës në mjetet e informimit publik.

Censura ndalohet.

Neni 16 i cituar më lartë nga Kushtetuta e Republikës së Maqedonisë, në aspekt të kufizimit të lirisë së shprehjes, duhet të shqyrtohet në korrelacion me dispozita të tjera të Kushtetutës, të cilat i garantojnë liritë dhe të drejtat politike, me të cilat kjo e drejtë mund të vijë në kolizion në kontekstin e formave të manifestuara të urrejtjes, edhe atë: neni 19, paragrafi 1 dhe 2 (liria e besimit fetar dhe e shprehjes publike të fesë); neni 20, paragrafi 1 (liria e bashkimit); neni 20, paragrafi 3 (programet dhe veprimtaria e shoqatave dhe partive politike nuk mund të orientohet kah rrënimi i dhunshëm i rendit kushtetues) dhe neni 25 (garantimi i privatësisë së qytetarit, si dhe garancia e autoritetit dhe dinjitetit të tij).

Kushtetuta e Republikës së Maqedonisë në nenin 110, përveç kompetencave të tjera të numëruara në mënyrë taksative të Gjykatës Kushtetuese, përcakton se Gjykata Kushtetuese e mbron lirinë e shprehjes.

Neni 110 i Kushtetutës së Republikës së Maqedonisë:

“Gjykata Kushtetuese e Republikës së Maqedonisë... – i mbron liritë dhe të drejtat e njeriut e të qytetarit, që kanë të bëjnë me lirinë e bindjes, ndërgjegjes, mendimit dhe shprehjes publike të mendimeve, bashkimit dhe veprimin politik dhe ndalimin e diskriminimit të qytetarëve mbi bazë të gjinisë, racës, fesë, përkatësisë kombëtare, sociale dhe politike;....”

Gjykata Kushtetuese e Republikës së Maqedonisë në praktikën e saj manifeston tendencë pozitive në drejtim të referimit të tërthortë të burimeve kryesore dhe ndihmës ndërkombëtare, duke u konsultuar gjatë vendimeve të veta me konventat relevante ndërkombëtare, rregulla “të buta” dhe/ose aktgjykime të gjykatave ndërkombëtare gjatë aplikimit të normave kushtetuese ose ligjore, veçanërisht në kontekst të Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut dhe praktikës së Gjykatës për të Drejtat e Njeriut në Strasburg.⁴¹

Ligji për përgjegjësi civile për ofendim dhe shpifje⁴² u miratua në vitin 2012 dhe me të u dekriminalizuan veprat të cilat paraprakisht ishin përfshirë me Kodin Penal në Kapitullin 18 “Vepra penale kundër nderit dhe autoritetit”. Meqë ky Ligj është i rëndësishëm në relacion me lirinë e shprehjes dhe gjuhës së urrejtjes, doemos në detaje duhet të përcaktohen zgjidhjet e tij ligjore.

Qëllimi i këtij Ligji është ta rregullojë përgjegjësinë civile për dëmin e shkaktu-

⁴¹ Zbatimi i të Drejtës së Bashkimit Evropian në Republikën e Maqedonisë në periudhën para anëtarësimit në BE, Projekt nacional kërkimore-shkencor, Fakulteti Juridik UCEM, Boro Grafika, Shkup, f. 65

⁴² Ligji për përgjegjësi civile për ofendim dhe shpifje (“Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë” nr. 143/2012)

ar mbi nderin dhe autoritetin e personit fizik ose juridik përmes ofendimit dhe shpifjes.

Ligji e përcakton se liria e shprehjes është e garantuar dhe se kufizimi eventual ka të bëjë me kushtet strikte konform legjislacionit nacional, si dhe konform marrëveshjeve të vlefshme ndërkombëtare si Konventa Evropiane për Mbrojtjen e të Drejtave të Njeriut dhe Lirive Themelore dhe praktika e Gjykatës Evropiane për të Drejtat e Njeriut. Kjo dispozitë vetëm e konfirmon rëndësinë e madhe dhe nivelin e mbrojtjes së lirisë së shprehjes meqë edhe pa specifikimin veç e veç të Konventës Evropiane dhe të praktikës gjyqësore të Gjykatës së Strasburgut ato paraqesin burime juridike dhe janë pjesë e të drejtës pozitive të vendit.

Ligjvënësi ka përcaktuar se ofendimi mund të bëhet me fjalë, gjeeste, vizatim, me zë ose në mënyra të tjera por edhe se kategori e mbrojtur, përveç personave fizikë janë edhe personat juridikë, grup personash, si dhe ndonjë person i ndjerë.

Ligji, gjithashtu, përcakton se për ofendimin e bërë përmes mjeteve të informimit publik mund të përgjigjet autori i deklaratës, redaktori ose personi i cili e zëvendëson në mjetin e informimit publik dhe personi juridik. Padiësi, gjatë paraqitjes së padisë, e ka lirinë që të vendos se kundër cilit person nga ky paragraf do ta paraqes padinë për përcaktimin e përgjegjësisë dhe për kompensimin e dëmit i shkaktuar nga ofendimi. Gazetari, si autor i deklaratës, nuk përgjigjet nëse ajo ka marrë karakter ofendues gjatë përgatitjes, përkatësisht përpilimit të titullit, nëntitullit, fotografive, nxjerrjes së fragmenteve nga teksti integral, prezantimit si titull kryesor ose ndonjë mënyrë tjetër nga ana e redaktorit ose personit i cili e zëvendëson.

Në nenin 7 më në detaje përcaktohen rastet se kur nuk ekziston përgjegjësia për ofendim. Mes tjerash, këto janë rastet kur deklaratat janë dhënë gjatë punimeve të Kuvendit të RM-së dhe këshillave lokal komunal, si dhe në procedura gjyqësore dhe në procedurat para Avokatit të Popullit, mendime të transmetuara nga dokumente zyrtare, si dhe mendime të transmetuara të shprehura në ndonjë tubim publik ose manifestim publik. Gjithashtu, nuk ka përgjegjësi për ofendim nëse mendimi përçmues është thënë kundër titullarit të funksionit publik nëse përmban kritikë të arsyeshme ose nxitë diskutim me interes publik.

Sa i përket përgjegjësisë për shpifje, Ligji përcakton se “Për shpifje përgjigjet ai i cili për një person tjetër, me identitet të përcaktuar ose evident, me qëllim që t’i shkaktojë dëm nderit dhe autoritetit të tij, para personit të tretë shpalos ose transmeton fakte të pavërteta që janë të dëmshme për nderin dhe autoritetin e tij, ndërkaq e din ose e ka pasur për detyrë ta dijë dhe mund ta dijë se janë të pavërteta.” Si dhe atë se “Përgjegjësi për shpifje ekziston edhe nëse pohimi i pavërtetë përmban fakte të dëmshme për autoritetin e personit juridik, grupin e personave ose personin e ndjerë.”

Nga kjo rezulton se që të ekzistojë shpifja duhet të përmbushen tre elemente: ekzistimi i qëllimit që të dëmtohet nderi dhe autoriteti, shpalosja e fakteve të pavërteta të cilat e ka pas për detyrë t’i dijë ose ka mundur t’i dijë se janë të

pavërteta, si dhe shpalosja e fakteve të tilla para personit të tretë. Nëse faktet e pavërteta shpalosen vetëm para personit, nderi i të cilit është cenuar, atëherë eventualisht mund të bëhet fjalë për ofendim por jo edhe për shpifje.

Për shkak se pavërtetësia e fakteve është njëri nga elementet kryesor të shpifjes, personi i paditur duhet ta dëshmojë vërtetësinë e fakteve të shpalosura gjatë prononcimit të tij. Me përjashtim, barra e provës bartet nëse paditësit, po qe se ai/ajo është bartës i funksionit publik, me ç'rast funksionari ka detyrim ligjor të jep sqarim për faktet që kanë të bëjnë me funksionin publik nëse i padituri dëshmon se ka pasur shkaqe të bazuara për prononcimin e pohimit me interes publik. Gjithashtu, dëshmia e fakteve përjashtohet në përgjithësi edhe sa i përket jetës personale të paditësit, përveç në raste të veçanta të përcaktuara me nenin 9.

Sipas Ligjit, nga gazetari i paditur, në procedurën për përgjegjësi për shpifje dhe ofendim, nuk mund të kërkohet ta zbulojë burimin e tij sekret të informatave për faktet për të cilat e ka për detyrë t'i dëshmojë. Gjykata mund të kërkojë zbulimin e informatave relevante për shkak të përcaktimit të vërtetësisë së informatës pa identifikimin e burimit. Megjithatë, nëse i padituri e refuzon këtë, refuzimi nuk mund të konsiderohet si pranim i fajit apo ai të jetë bazë për atë se i padituri nuk e dëshmoi vërtetësinë e fakteve.

Para paraqitjes së padisë për kompensim të dëmit nga ofendimi dhe shpifja, Ligji përcakton masa për zbutjen e të njëjtës përmes kërkimit të faljes dhe tërheqjes publike të deklaratës konform medias dhe formatit në të cilin është bërë ofendimi dhe shpifja. Nëse ofendimi dhe shpifja janë bërë përmes mjeteve të informimit publik, i dëmtuari ka të drejtë të paraqesë kërkesë për publikimin e përgjigjes, demantimit, ose korrigjimit.

Kompensim të dëmit material për ofendim shqiptohet vetëm nëse kryerësi i ofendimit nuk ka kërkuar falje dhe nuk e ka tërhequr publikisht deklaratën ofenduese ose nëse e ka përsëritur ofendimin pas vendimit gjyqësor me të cilin ndalohet përsëritja e tillë. Lartësia e kompensimit në para për dëmin duhet të jetë proporcional me dëmin e shkaktuar ndaj reputacionit të personit të dëmtuar dhe gjatë përcaktimit gjykata duhet t'i ketë parasysh të gjitha rrethanat e rastit, si dhe gjendjen pronësore të të paditurit. Kompensimi i dëmit material të dëshmuar mund të jetë me kompensim në para me dëmin e vërtetë dhe me fitimin e humbur.

Kompensimi duhet të jetë proporcional me dëmin e shkaktuar dhe ta përfshijë dëmin e shkaktuar jomaterial ndaj nderit dhe reputacionit të personit të dëmtuar, si dhe dëmi i dëshmuar material si dëm i vërtetë dhe fitim i humbur. Gjatë përcaktimit të shumës së dëmshpërblimit në para, gjykata duhet t'i ketë parasysh të gjitha rrethanat e rastit, si dhe gjendjen pronësore të të paditurit. Si rrethana të veçanta gjykata duhet t'i merr parasysh rrethanat të cilat tregojnë për realizimin e dobisë materiale dhe dobisë tjetër të të paditurit. Për shkak të zvogëlimit të dëmit, i padituri mund të dëshmojë se ka kërkuar falje, ka ofruar falje ose në mënyrë tjetër ka bërë përpjekje serioze që t'i shmang pasojat e dëmshme të shpifjes.

Procedura sipas padisë për përcaktimin e përgjegjësisë për ofendim dhe shpifje dhe për kompensimin e dëmit, sipas dispozitave të këtij Ligji është urgjente. Nëse ofendimi ose shpifja është bërë përmes mjeteve të informimit publik, gjykata kompetente e ka për detyrë procedurën ta fillojë në afat jo më të gjatë se 30 ditë, nga dita e pranimt të padisë. Gjykata e ka për detyrë procedurën ta zbatojë pa prolongim, në afat të arsyeshëm, me sa më pak shpenzime dhe të pamundësojë çdo abuzim të të drejtave të cilat u takojnë palëve në procedurë.

Ligji për qasje në informata me karakter publik⁴³ rregullon kushtet, mënyrën dhe procedurën e realizimit të të drejtës për qasje të lirë në informata me karakter publik, të cilat i kanë në dispozicion organet e pushtetit shtetëror dhe organet e organizatat e tjera të përcaktuara me ligj, organet e komunave, organet e Qytetit të Shkupit dhe komunave të Qytetit të Shkupit, institucionet dhe shërbimet publike, ndërmarrjet publike, personat fizikë dhe juridikë të cilët kryejnë autorizime publike të përcaktuara me ligj (në tekstin në vazhdim: posedues të informatave).

Ligji për veprimtari radiodifuzive⁴⁴ e vë në pah rëndësinë e të drejtës së lirisë së mendimit dhe shprehjes, më saktë përmes ushtrimit të veprimtarisë radiodifuzive sigurohet liria e shprehjes dhe mendimit publik, liria e fjalës, paraqitjet publike dhe informimi publik.

2. GJUHA E URREJTJES

Liria e shprehjes, në kontekstin e saj, mundëson shkëmbim idesh dhe pluralizëm që të realizohet pasuria e mendimit dhe përmes komunikimit të realizohet demokracia dhe diskursi politik. Prandaj edhe kufizimet e saj duhet të kalojnë përmes një filtri të rreptë me qëllim që e njëjta të mos rrezikohet apo abuzohet.

Gjatë shqyrtimit të rasteve të kufizimit të lirisë së shprehjes mund të identifikohen raste kur një shprehje e caktuar mund t'u shkaktojë dëm qëllimeve të cilat janë të mbrojtura në mënyrë legjitime. Ky mekanizëm mundëson që të mos abuzohet liria e shprehjes dhe të mos orientohet drejt të kundërtës së plotë të kësaj lirie, siç është gjuha e urrejtjes e cila është abuzimi më serioz i mundësisë së shprehjes.

Gjuha e urrejtjes hap probleme të pakëndshme dhe komplekse për shoqëritë bashkëkohore, të cilat i janë përkushtuar respektit dhe kultivimit të pluralizmit kulturor dhe tolerancës. Rregullimi i çështjes së gjuhës së urrejtjes, në masë të madhe, është një fenomen i Luftës së Dytë Botërore. Të nxitur nga lidhjet evidente ndërmjet propagandës raciste dhe Holokaustit, më shumë marrëveshje ndërkombëtare, por edhe vende të veçanta, e apostrofuan gjuhën e urrejtjes si të papranueshme dhe në kundërshtim me të drejtat e mbrojtura me kushtetutë.

⁴³ Ligji për qasje në informata me karakter publik ("Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë" nr. 13/2006; 86/2008 dhe 6/2010)

⁴⁴ Ligji për veprimtari radiodifuzive ("Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë" nr. 100/2005; 19/2007; 103/2008; 152/2008; 6/2010; 145/2010; 97/2011; 13/2012 dhe 72/2013)

Debatet rreth gjuhës së urrejtjes sot, gjithnjë e më shumë, janë edhe reaksione të diskutimeve aktuale rreth migracionit në rritje, përkushtimit ndaj pluralizmit dhe respektimit të diversiteteve në demokracitë bashkëkohore kushtetuese.

2.1 Përkufizimi i gjuhës së urrejtjes

Gjuha e urrejtjes nënkupton manifestim të urrejtjes ndaj një grupi të caktuar. Ajo përdoret që të ofendohet një person për shkak të përkatësisë racore, etnike, religjioze ose një grup tjetër të cilit i takon ai person. Gjuha e këtillë në përgjithësi tenton ta gjykojë ose ta degjenerojë individin ose grupin ose të manifestojë mllef, urrejtje, dhunë ose përbuzje ndaj tyre. Ajo bart porosi për inferioritetin e anëtarëve të grupit në fjalë dhe gjykon, përçmon dhe është përplot me urrejtje. Në të vërtetë, të gjitha deklinacionet raciste, ksenofobike, homofobike dhe të tjera, që kanë të bëjnë me deklinacione të shprehjes sulmuese të identitetit, mund t'i sublimojmë me nocionin gjuhë e urrejtjes.

Përkufizimi i gjuhës së urrejtjes në mënyrë implicite është përcaktuar në Rekomandimin nr. R (97) 20 të Komitetit të Ministrave të Këshillit të Evropës për “gjuhën e urrejtjes” nga viti 1997. Në Shtojcën e Rekomandimit theksohet se nocioni “gjuha e urrejtjes” duhet të kuptohet si një nocion i cili i përfshin të gjitha format e të shprehurit me të cilat përhapet, nxitet, promovohet ose arsyetohet urrejtja racore, ksenofobia, antisemitizmi ose forma të tjera të urrejtjes, të bazuara mbi mostolerancë, përfshirë edhe: mostolerancën e shprehur në formë të nacionalizmit dhe etnocentrizmit agresiv, diskriminimin dhe armiqësinë ndaj minoriteteve, migrantëve dhe personave me origjinë imigrante⁴⁵.

Gjykata Evropiane për të Drejtat e Njeriut në aktgjykimet e veta, që kanë të bëjnë me gjuhën e urrejtjes, i referohet këtij përkufizimi të gjuhës së urrejtjes apo të kuptuarit e tij si gjuhë që i përfshin “të gjitha format e të shprehurit të cilat përhapin, nxisin, promovojnë ose arsyetojnë urrejtje të bazuar mbi mostolerancë”⁴⁶. Për shembull, në rastin e Gündüz v. Turkey, Gjykata në mënyrë të drejtëpërdrejtë i referohet Rekomandimit të Komitetit të Ministrave nga viti 1997 dhe përkufizimit të nocionit “gjuhë e urrejtjes” që e përmban ky instrument⁴⁷.

Kur bëjmë fjalë për nocionin gjuhë e urrejtjes duhet të theksohet se përkrah përdorimit të shpeshtë të këtij nocioni, nuk ekziston një definicion i pranueshëm universal për të njëjtin. Nga debatet e ekspertëve dhe nga propozimet e shumta për këtë përkufizimin, mund të nxjerrim një përkufizim sintetik i cili, para së gjithash, do të jetë doktrinar:

Gjuha e urrejtjes është një lloj i të shprehurit e cila është disejnuar që të promovojë urrejtje në bazë të racës, religjionit, përkatësisë etnike, origjinës kombëtare, gjinisë, orientimit seksual, prejardhjes klasore/sociale, pengesave

⁴⁵Rekomandimi nr. R (97) 20 të Komitetit të Ministrave të Këshillit të Evropës për “gjuhën e urrejtjes” http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/doc/cm/rec%281997%29020&expmem_EN.asp

⁴⁶Erbakan v. Turkey (Application no.59405/00), Judgment 6 July 2006, § 56.

⁴⁷Gündüz v. Turkey (Application no. 35071/97), Judgment 4 December 2003, § 22.

trupore ose mendore.

- caku (targeti) i kësaj gjuhe mund të jetë një ose më shumë persona të cilët i takojnë një grupi i cili ka karakteristikë të veçantë; ose vet grupit
- karakteristikë e mbrojtur është karakteristika/veçoria që e posedon një grup, si për shembull: “raca, religjioni, etniteti, nacionaliteti, orientimi seksual ose një faktor tjetër i përbashkët përcaktues i identitetit.

Më saktësisht, gjuha e urrejtjes si koncept ka të bëjë me një spektër të të folurit negativ, duke u shtrirë nga gjuha e cila shpreh, nxitë, thërret ose promovon urrejtje, deri në fjalë dhe epitete ofenduese, madje edhe (edhe pse është diskutabile) shembuj ekstrem të paragjyqimeve, stereotipave dhe arbitrarizmit. Përveç gjuhës së drejtpërdrejtë, gjuha e urrejtjes përfshin edhe shumë forma të tjera të të shprehurit, si për shembull:

- përdorimi publik i simboleve ofenduese (për shembull kunata/balldëska);
- manifestimi i tyre eksplicit në parada, protesta, paraqitje publike dhe ngjashëm;
- ndezja e kryqeve (kjo është karakteristikë për klanin Kju Kluks në SHBA);
- ndezja e flamujve;
- shkrimi i grafikëve⁴⁸;
- ngjitja e pllakateve;
- shpërndarja dhe diseminacioni i fletëpalosjeve me përmbajtje të tillë;
- të shprehurit përmes TV dhe radio;
- dhe kohëve të fundit, të shprehurit përmes Internetit.

2.2 Elemente të gjuhës së urrejtjes

Gjykata Evropiane për të Drejtat e Njeriut në praktikën e vet zhvilloi disa elemente të gjuhës së urrejtjes: qëllimin, përmbajtjen, përkatësisht kontekstin e të shprehurit dhe pasojën e ndaluar⁴⁹.

- **qëllimi i përhapjes së urrejtjes ndaj një grupi të caktuar.** Gjuha e urrejtjes nënkupton shprehje prapa së cilës qëndron qëllimi për nxitje, promovim ose arsyetim të urrejtjes ndaj personave të cilët i takojnë një

⁴⁸ Është interesante të ceket se përkundër gjuhës së urrejtjes e cila është evidente ekzistojnë edhe raste subtile të shprehjes së këtyllë ofenduese. Përkatësisht, në derën e organizatës së LGBT kryerës të panjohur me spërkatës kishin shkruar: “Tremitë” që në shikim të parë nuk tingëllon si urrejtje kundër askujt, mirëpo ishujt Tremi ishin vendi në të cilët Musolini i syrgjynoste homoseksualët nga Italia. Ky toponim është shndërruar në gjuhë të urrejtjes kundër personave LGBT.

⁴⁹ Shih, gjithashtu edhe Mirjana L Lazarova Trajkovska, Analiza juridike e konceptit të veprës penale të urrejtjes dhe gjuhës së urrejtjes, OSBE, Poliesterdej, Shkup, 2012

grupi të caktuar (grup racor, religjioz ose etnik, komuniteti LGBT etj.). Qëllimi i këtillë për nxitje ose promovim të mostolerancës, racizmit, homofobisë, dhunës ose urrejtjes tjetër duhet të dallohet nga qëllimi për informim të publikut për çështje me interes të përgjithshëm (në rastin e *Jersild v Denmark*⁵⁰ prezantimi dokumentar i organizatës raciste nuk është gjuhë e urrejtjes por e njëjta është bërë me qëllim që të prezantohet një dukuri sociale e cila është me interes të përgjithshëm për publikun e gjerë)⁵¹.

- **përmbajtja/konteksti i shprehjes konkrete.** Vlerësimi nëse një shprehje konkrete paraqet gjuhë të urrejtjes varet si nga përmbajtja e asaj që është shprehur, ashtu edhe nga rrethanat konkrete të rastit, përkatësisht përveç përmbajtjes i rëndësishëm është edhe konteksti i shprehjes konkrete. Për shembull, a i jep deklaratat një politikan, gazetar, artist, qytetar i rëndomtë, në cilat rrethana, në cilin vend dhe në cilën kohë etj.
- **rezultate/pasoja të ndalura nga gjuha e urrejtjes.** Gjuha e urrejtjes përveç që e cenon dinjitetin e personit/ave të cilit/cilës i adresohet, po ashtu është edhe gjuhë e cila ka aftësi që ta prish rendin dhe sigurinë publike ose të shkaktojë dhunë edhe atë si incidente momentale ose nxitje të dhunës ndërmjet grupeve përkatëse në shoqëri, ashtu edhe krimin nga urrejtja ndaj personave paraprakisht të targetuar me gjuhën e urrejtjes. Pasoja e ndaluar i përfshin konsekuencat e dëmshme shoqërore të shkaktuara me shprehjen e tillë, me ç'rast mjafton të nxitet urrejtja ndaj të tjerëve, edhe pse kanë munguar veprimet reale për shkaktimin e pasojave më të rënda⁵².

2.3 Karakteristika të mbrojtura

Çështja e karakteristikave të mbrojtura është njëri nga aspektet kyç të konceptit të gjuhës së urrejtjes. Edhe pse nuk ekziston një përgjigje e saktë për atë se cilat karakteristika duhet të përfshihen dhe vendimi duhet të jetë në përputhje me nevojat e secilit shtet, megjithatë ekzistojnë faktorë të caktuar të cilët duhet të merren në konsideratë:

- ***karakteristika të pandryshueshme ose fundamentale.*** Gjuha e urrejtjes i atakon aspektet e identitetit të personit të cilët janë të pandryshueshëm ose fundamental për vetëqenien e personit. Karakteristikat e këtilla zakonisht janë të dukshme, si për shembull, raca ose ngjyra e lëkurës. Po ashtu, këto karakteristika duhet të funksionojnë si shenjë e identiteti grupor. Jo të gjitha karakteristikat e pandryshueshme ose fundamentale janë edhe shenjë të identitetit grupor. Për

⁵⁰ *Jersild v Denmark* Application no.. 15890/89, Judgment 23 September 1994

⁵¹ Shih, gjithashtu edhe Mirjana L Lazarova Trajkovska, *Analiza juridike e konceptit të veprës penale të urrejtjes dhe gjuhës së urrejtjes*, OSBE, Poliesterdej, Shkup, 2012

⁵² *Ibid.*

shembull, sytë e kaltër mbase janë karakteristikë e pandryshueshme të një personi, por njerëzit me sy të kaltër nuk e identifikojnë veten si grup e as të tjerët nuk i perceptojnë si grup, kështu që ngjyra e syve nuk është shenjë dalluese e identitetit grupor.

- **konteksti historik dhe shoqëror.** Përcaktimi i karakteristikave mbrojtëse gjithashtu kërkon edhe të kuptuarit e historisë së represionit dhe diskriminimit në shtetin konkret, si dhe problemet aktuale shoqërore të tij. Së këtejmi, në karakteristikat e mbrojtura duhet të përfshihen edhe ato karakteristika që kanë qenë bazë të diskriminimit ose shtypjes në të kaluarën dhe të atyre që janë bazë për incidentet aktuale ose bashkëkohore të diskriminimit ose shtypjes. Në rastin e shembullit paraprak, njerëzit me sy të kaltër nuk kanë histori të shtypjes dhe as që për momentin ballafaqohen me shtypje ose diskriminim, prandaj të shprehurit të cilin e targeton kjo karakteristikë nuk do/nuk mund të paraqes gjuhë të urrejtjes⁵³.

Sa i përket ndalimit të diskriminimit ekziston një listë e përgjithshme e karakteristikave të mbrojtura të parashikuara me instrumentet nacionale dhe ndërkombëtare për mbrojtjen e të drejtave të njeriut:

Për shembull, neni 14 i Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut dhe neni 1 i Protokollit nr. 12 i Konventës Evropiane parashikojnë një listë të hapur dhe të pashtershme për karakteristikat e mbrojtura sa i përket ndalimit të diskriminimit, si: gjinia, raca, ngjyra e lëkurës, gjuha, religjioni, përcaktimi politik ose ndonjë përcaktim tjetër, origjina kombëtare ose sociale, lidhja me minoritetin kombëtar, pronësia, lindja ose ndonjë status tjetër. Edhe pse Konventa, në listën e karakteristikave të mbrojtura, në mënyrë eksplicite nuk e përmend orientimin seksual, pengesat fizike ose mendore ose moshën, Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut e ka aprovuar nenin 14 në lidhje me karakteristikat të cilat në mënyrë eksplicite nuk përmenden në të (për shembull, në lidhje me orientimin seksual, i këtillë është aktgjykimi nga 21 dhjetori i vitit 1999 në rastin e Salgueiro da Silva Mouta kundër Portugalisë).

Neni 3 nga Ligji për parandalimin dhe mbrojtjen nga diskriminimi i RM-së po ashtu parashikon një listë të gjerë dhe të hapur të karakteristikave të mbrojtura, në të cilën bëjnë pjesë: seksi, raca, ngjyra e lëkurës, gjinia, përkatësia e grupit të marginalizuar, përkatësia etnike, gjuha, shtetësia, origjina sociale, religjioni ose besimi fetar, lloje të tjera të bindjeve, arsimit, përkatësia politike, statusi personal ose shoqëror, pengesa mendore dhe trupore, moshë, gjendja familjare, statusi familjar ose martesor, statusi pronësor, gjendja shëndetësore ose cilado qoftë bazë tjetër që është parashikuar me ligj ose me marrëveshje të ratifikuara ndërkombëtare.

Përndryshe, nga spektri i përgjithshëm i karakteristikave të mbrojtura, të para-

⁵³ Lawrence, Frederick M., Punishing Hate: Bias Crimes under American Law, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1999. Gjithashtu edhe në OSCE, Hate Crime Laws: A Practical Guide, Published by ODIHR, Warsaw, Poland, 2009, pp 38-39.

shikuara me instrumentet ndërkombëtare dhe nacionale për mbrojtjen e të drejtave të njeriut, nocioni/koncepti i gjuhës së urrejtjes ka të bëjë vetëm me disa prej tyre. Duke e marrë në konsideratë se gjuha e urrejtjes nënkupton deklinacion racor, ksenofobik, homofobik dhe deklinacione të tjera që kanë të bëjnë me të shprehurin sulmues të identitetit, lista e karakteristikave të mbrojtura tek gjuha e urrejtjes do të kufizohet në:

- racën, ngjyrën e lëkurës, religjionin ose besimin fetar, përkatësinë etnike, origjinën kombëtare, shtetësinë, gjuhën
- seksin, gjininë, orientimin seksual
- pengesat trupore ose mendore
- prejardhjen klasore/sociale

Përkatësisht, siç e thamë më lartë, gjuha e urrejtjes targeton aspekte të identitetit të personit të cilat janë të pandryshueshme apo në ndonjë aspekt fundamental për të njëjtin. E këtillë është për shembull përkatësia e një kulture të caktuar. Edhe kjo bazë: përkatësia në një kulturë të caktuar shfrytëzohet si nocion-ombrellë që e shpjegon natyrën e karakteristikave të caktuara të identitetit, siç janë: raca, ngjyra e lëkurës, përkatësia etnike, feja, origjina kombëtare, shtetësia ose gjuha. Zbatimi i tyre rezulton me variacione dhe ato shpeshherë gërshetohen ose shfrytëzohen me alternime. Në karakteristikat e identitetit ose të mbrojtura bëjnë pjesë edhe seksi, gjinia, orientimi seksual, prejardhja klasore/sociale (karakteristike për shoqëri me histori të ndarjes klasore), si dhe pengesat trupore dhe mendore.

Tek karakteristikat e mbrojtura të gjuhës së urrejtjes nuk bëjnë pjesë, për shembull: afiliacioni politik i personit ose bindja e tij politike, gjithashtu edhe pozita e tij ekonomike ose pronësore, statusi martesor, arsimi dhe ngjashëm. Këto gjithsesi se mund të jenë bazë për diskriminimin e personit, mirëpo ofendimi mbi bazë të përkatësisë së një grupi të tillë (për shembull, anëtarësimi në parti politike) nuk do të paraqes gjuhë të urrejtjes. Kjo është kështu meqë këto karakteristika nuk funksionojnë si “shenja dalluese” të identitetit fundamental të personit dhe/ose nuk janë vazhdimësi e shtypjeve paraprake, përkatësisht nuk kanë histori paraprake të shtypjes.

Raste të gjuhës së urrejtjes nga praktika e Gjykatës Evropiane për të Drejtat e Njeriut

Si manifestohet gjuha e urrejtjes?

- Daniel Féret ka qenë anëtar i Parlamentit të Belgjikës dhe kryetar i partisë politike Front National-Nationaal Front në Belgjikë. Gjatë fushatës zgjedhore, nga ana e partisë së tij, janë shpërndarë disa lloje të fletushkave të cilat kanë pasur slogan me këtë përmbajtje: “Kundërvihu Islamizimit të Belgjikës”, “Ndërprite integrimin e rrejshëm politik” dhe “Dërgoi jo-evropianët e papunësuar në shtëpi”. Zotëri Féret u shpall fajtor për nxitje të diskriminimit racor. Ai u dënua me punë të dobishme shoqërore dhe iu ndalua ushtrimi i funksionit parlamentar në periudhë prej 10 vitesh. Ai u ankua para Gjykatës Evropiane për shkeljen e të drejtës së tij të lirisë së shprehjes. Sipas mendimit të Gjykatës, komentet e z. Féret bartin përgjegjësi të qartë për shkaktimin e ndjenjës së mosbesimit, refuzimit ose madje edhe të urrejtjes ndaj të huajve, veçanërisht në mesin e publikut më pak të informuar. Mesazhi i tij, i dërguar në kontekstin elektoral, bart një jehonë të fortë dhe në mënyrë të qartë arrin të nxis urrejtje racore. Dënimi i tij nga autoritetet vendase është i arsyeshëm në interes të parandalimit të prishjes së rendit publik dhe mbrojtjes të të drejtave të tjerëve, pikërisht të anëtarëve të komunitetit imigrant. Gjykata konstatoi se nuk ka shkelje të nenit 10 (Féret kundër Belgjikës, ankesa nr. 15615/07, aktgjykim nga data 16 korrik 2009).

- Denis Leroy, karikaturist, në njërin nga karikaturat e tij, të publikuara në një revistë javore në Baski, më 13 shtator të vitit 2001, e ka paraqitur sulmin e Qendrës Tregtare Botërore në Nju-Jork me tekstin: “Ne të gjithë ëndërrojmë për një gjë të këtyllë...Hamasi e bëri”. Pasi që është dënua me dënim në para për “aprovimin e terrorizmit”, z. Leroy u ankua para Gjykatës Evropiane për të Drejtat e Njeriut për shkeljen e lirisë së të shprehurit të tij. Gjykata vlerësoi se përmes veprës së tij, ankimuesi e ka ekzagjeruar rrënimin e dhunshëm të Imperializmit Amerikan, ka shprehur mbështetje morale për kryerësit e sulmit të 11 Shtatorit, ka komentuar me aprovim për dhunën e kryer kundër mijëra qytetarëve dhe e ka përcmuar dinjitetin e viktimave. Edhe përkundërt tirazhit të vogël të revistës, Gjykata vlerësoi se publikimi i karikaturës ka shkaktuar një reagim të caktuar publik, reagim i aftë të shkaktojë dhunë dhe të ketë ndikim evident mbi rendin publik në Baski. Gjykata konstatoi se nuk ka shkelje të nenit 10 (Leroy kundër Francës, ankesa nr. 36109/03, aktgjykim nga data 2 tetor 2008).

- në rastin e Vejdeland dhe të tjerëve kundër Suedisë, ankimuesit u shpallën fajtorë për shpërndarje, në një shkollë të mesme, të rreth 100 fletushkave, të cilat sipas gjykatave suedeze u vlerësuan si ofenduese

për homoseksualët. Ankimuesit i kanë shpërndarë fletushkat përmes organizatës së quajtur Rinia Kombëtare, duke i lënë brenda apo mbi dollapët e nxënësve. Fletushkat përmbanin informata dhe deklarata se homoseksualizmi është “prirje devijante seksuale”, ka “efekt destruktiv moral mbi strumbullarin e shoqërisë” dhe është përgjegjëse për përhapjen e HIV-it dhe SIDA-s. Ankimuesit para Gjykatës thanë se qëllimi i tyre nuk ka qenë që të shkaktojnë përbuzje ndaj homoseksualëve si grup dhe theksuan se qëllimi i aktivitetit të tyre qenka të stimulojnë debat për mungesën e objektivitetit në sistemin arsimor në shkollat e Suedisë. Gjykata konstatoi se deklaratat e këtilla paraqesin pohime serioze dhe të dëmshme, madje edhe nëse ato nuk kanë qenë thirrje e drejtpërdrejtë për akte të urrejtjes. Gjykata konkludoi se nuk ka shkelje të nenit 10 (Vejdeland dhe të tjerët kundër Suedisë, ankesa nr. 1813/07, aktgjykim nga data 9 shkurt 2012).

- Pavel Ivanov shkruajti dhe publikoi një sërë artikujsh të cilët i përshkruajnë hebrenjtë si burim të së keqes në Rusi. Ai i ka akuzuar për konspiracione kundër popullit rus, ndërkaq ideja e vërejtjeve të tij ka qenë e ndërthurur me antisemitizëm. Ai u shpall fajtor për nxitje të urrejtjes etnike, racore dhe fetare. Sipas Gjykatës Evropiane për të Drejtat e Njeriut ankimuesi i cili përpiqet që në artikujt e tij të “nxisë urrejte ndaj popullit hebre” dhe e mbështet dhunën ndaj një grupi të caktuar etnik, nuk mund ta shfrytëzojë mbrojtjen e përcaktuar në nenin 10 të Konventës.

Gjykata ankesën e tij e shpalli të papranueshme (Pavel Ivanov kundër Ruisë, ankesa nr. 35222/04, vendimi mbi pranueshmërinë nga data 20 shkurt 2007).

- Mark Anthony Norwood në dritaren e apartamentit të tij vendosi një pllakat të kullave binjake të përfshira në flakë me fjalët: “Islami jashtë Britanisë – mbrojtja e popullit britanik”. Pllakati ishte i Partisë Kombëtare Britanike (PKB) anëtar i së cilës ka qenë Norwood. Si pasojë e kësaj ai, mes tjerash është akuzuar për armiqësi të rënduar ndaj grupit religjioz. Zotëri Norwood theksoi se me këtë është shkelur edhe e drejta e tij e lirisë së të shprehurit. Gjykata Evropiane për të Drejtat e Njeriut konstatoi se një sulm i këtillë i përgjithshëm dhe i vrazhdë kundër një grupi religjioz, duke e ndërlidhur grupin në tërësi me një akt serioz të terrorizmit, është në kundërshtim me vlerat e proklamuar dhe të garantuara me Konventën, sidomos toleranca, rendi dhe siguria shoqërore dhe mosdiskriminimi dhe sipas kësaj z. Norwood nuk mund ta shfrytëzojë mbrojtjen e përcaktuar në nenin 10 të Konventës. Gjykata, ankesën e tij e shpalli të papranueshme (Mark Anthony Norwood kundër Mbretërisë së Bashkuar, ankesa nr. 23131/03, vendim mbi pranueshmërinë nga data 16 nëntor 2004).

2.4 Identifikimi i gjuhës së urrejtjes

Treguesit/indikatorët që kanë të bëjnë me paragjykimet paraqesin një ose më shumë fakte të cilët tregojnë se gjuha përkatëse mund të mbështetet në paragjykime të atilla të cilat e klasifikojnë në kategorinë e gjuhës së urrejtjes. Këto indikatorë sigurojnë kritere objektive sipas së cilave mund të merret vendim për gjuhën e mundshme të urrejtjes. Megjithatë, indikatorët e poshtëtheksuar nuk janë numëruar në mënyrë taksative dhe as nuk janë theksuar si kushte të cilat duhet të përmbushen në mënyrë kumulative që një shprehje konkrete të identifikohet si gjuhë e urrejtjes. Për këto shkaqe ato i shfrytëzojmë si indikatorë të butë.

Është me rëndësi të theksohet se nuk ekziston konsensus ndërmjet shteteve të rajonit të OSBE-së në lidhje me deklaratat e motivuara nga urrejtja ose paragjykimi. Disa vende i dënojnë vetëm ato forma të shprehjes të cilat paraqesin kërcënim të vërtetë dhe të drejtpërdrejtë të dhunës ndaj personit konkret. Në shumë vende të tjera ligjet e ndalojnë komunikimin verbal, të shkruar ose simbolik, i cili përfaqëson ose nxitë urrejtje të mbështetur mbi diskriminimin. Këto dallime mund të ndikojnë edhe në atë se cilët indikatorë do të shfrytëzohen në vendin konkret.

Indikatorët e paragjykimeve janë të dobishëm për gjykatësit, prokurorët, mediat, gazetarët si edhe për organizatat civile gjatë analizës së asaj se një shprehje e caktuar a është gjuhë e urrejtjes. Pason një listë e indikatorëve për paragjykime e cila është e hapur dhe e cila është rezultat i elementeve të gjuhës së urrejtjes:

Indikatorët e qëllimit:

Indikatorët e “qëllimit” synojnë të përcaktojnë sa më objektivist nëse gjuha e urrejtjes ka për qëllim të ofendojë, nxisë dhunë, përçmojë ose në mënyrë tjetër të përbuzë një grup të caktuar njerëzish. Kjo do të mund të përcaktohet përmes mendimit të viktimës nga gjuha e urrejtjes, dëshmitarit të ngjarjes, si dhe përmes publikut më të gjerë (publiku profesional dhe/ose organizata civile). Kjo veçanërisht kur kemi të bëjmë me kategori vulnerabile ose të marginalizuara, të cilat akoma nuk janë në situatë ta artikulojnë shkeljen që u është shkaktuar me gjuhën e urrejtjes.

Një indikator të mundshëm mund të paraqesin dallimet (etnike, fetare, kombëtare, gjinore, etj.), të cilat ekzistojnë ndërmjet autorit të shprehjes dhe grupit të sulmuar, si dhe a ekziston një historik i dhunës dhe mostolerancës ndërmjet të dy grupeve. Kjo do të kishte një relevancë të veçantë nëse në kohën e incidentit me gjuhën e urrejtjes një person i caktuar është angazhuar në aktivitete për avancimin e grupit të cilit i takon (për shembull, gjatë Paradës së krenarisë, komuniteti LGBT shpeshherë është viktimë e gjuhës së urrejtjes).

Indikatorë të përmbajtjes/kontekstit

Çdo fjalim detyrimisht interpretohet konform përmbajtjes së tij, por edhe në kontekstin në të cilin shprehet. Për këtë shkak çdoherë është e domosdoshme të vlerësohet konteksti në të cilin është realizuar shprehja. Gjuha e urrejtjes, e një

pjesëtari të grupit që është shumicë në shoqëri, rëndom krijon alarm më të madh sesa gjuha e urrejtjes së një pjesëtari të minoritetit vulnerabil dhe të diskriminuar. Mirëpo, gjuha e urrejtjes mund të manifestohet edhe nga një minoritet ndaj një minoriteti tjetër ose ndaj ndonjë grupi vulnerabil të shoqërisë. Për shembull, gjuha e urrejtjes të një pjesëtari të minoriteti të diskriminuar etnik e adresuar ndaj komunitetit gej ose popullatës LGBT, shpreh seksizëm, shovinizëm ose mizogjini.

Zakonisht deklaratat dhe prononcimet e përfaqësuesve shtetëror (si dhe të përfaqësuesve politik me ndikim) kanë mbrojtje më të vogël krahasuar me shembujt e tjerë dhe më eksplicite të gjuhës së urrejtjes të ndonjë grupi të marginalizuar i cili nuk ka kredibilitet në shoqëri. Thënë shkurtimisht funksioni/pozicioni më i lartë shtetëror nënkupton edhe mbrojtje më të vogël sa i përket të shprehurit. Në këtë kontekst megjulohet edhe kufiri ndërmjet deklaratave zyrtare të përfaqësuesve shtetëror dhe prononcimet që nuk janë dhënë në atë cilësi, ndërkaq tendenca është që të gjitha këto të kenë një relevancë të barabartë. Situata është e ngjashme edhe me krijuesit e tjerë të opinionit publik, si liderë opozitarë dhe udhëheqës fetar.

Përveç shprehjes eksplicite të urrejtjes, gjuha e urrejtjes mund të paraqitet edhe në formë të mesazheve të koduara të cilët ndoshta edhe nuk shprehin ofendim eksplicit, por sido që të jetë janë disjnuar të shprehin urrejtje ndaj një grupi të caktuar. Si për shembull, mohimi i Holokaustit ose mohimi i të kaluarës e cila vë në pah shkelje serioze të të drejtave të njeriut të një komuniteti të caktuar. Për rrjedhojë, mohimi gjithashtu paraqet gjuhë të urrejtjes. Gjykata Evropiane për të Drejtat e Njeriut, në rastin e Garaudy kundër Francës, konstatoi se “mohimi i krimeve kundër njerëzimit është ... një nga format më serioze të shpifjes racore për hebrenjtë dhe të nxitjes së urrejtjes ndaj tyre”.

Së këtejmi, me qëllim që për së afërmi të përcaktohet kuadri kontekstual, relevant është lokacioni ku është thënë gjuha e urrejtjes (në shtëpi mes miqve, në park para publikut të vogël, në Internet të aksesshëm për secilin ose në një mjedis inter-komunal dhe ngjashëm), në cilat rrethana paraqitet ai ose cili është konteksti i të shprehurit, për shembull, incidenti a ka ndodhur në një datë me rëndësi të veçantë (në ditën e festës kombëtare të grupit etnik, i cili është targetuar me gjuhën e urrejtjes; në prag të mbajtjes ose gjatë mbajtjes së gejt paradës dhe ngjashëm).

Indikatorë të pasojave/rezultateve të ndaluara

Në këtë rast bëhet fjalë për slogan racist dhe nazistë në Internet (fjesbuk profil, bllogje dhe ngjashëm) me të cilët thërritet në dhunë ndaj pjesëtarëve të një grupi të caktuar etnik; slogan racist dhe brohoritje në fusha futbollit të cilat çojnë në incidente të dhunshme ndërmjet tifozëve; gjuha e urrejtjes ndaj komuniteteve të caktuara etnike në media të përcjella me incidente të dhunshme ndaj pjesëtarëve të atyre komuniteteve etnike, në mjetet e transportit publik dhe ngjashëm.

2.5 Pasoja të dëmshme nga gjuha e urrejtjes

Gjuha e urrejtjes shkakton dëm të madh si ndaj një individi konkret, përkatësisht grupi të cilit i adresohet, ashtu edhe ndaj shoqërisë në tërësi.

Gjuha e urrejtjes shkakton dhimbje emocionale dhe psikike tek viktimat, ndikon mbi mobilizimin shoqëror dhe prosperitetin gjatë punës: përgjigjet psikike të këtyre sulmeve verbale përbëhen nga ndjenja e përçmimit, izolimit, urrejtjes së vetvetes dhe dyshimit ndaj vetvetes. Personi i afektuar mund të reagojë duke e kërkuar shpëtimin në alkool, drogë ose në lloje të tjera të sjelljes antisociale. Në mënyrë plotësuese, përçmimi tek personi mund të manifestohet me simptoma të atilla shoqërore si qasje ndaj të qenit prind, qasje e cila fëmijës ia zvogëlon vetëbesimin dhe e konfirmon pritshmërinë e mossuksesit shoqëror. Këto simptoma mund të rezultojnë nga përçmimi që e përmban gjuha e urrejtjes.

Gjuha e urrejtjes e cenon “tregun e ideve”, mjedisin arsimor dhe idealin e barazisë – trajtimin e barabartë dhe parimin e mosdiskriminimit që janë fundamentale për çdo shoqëri demokratike: gjuha e urrejtjes nuk bart me vete domethënie tjetër përveç qëndrimit për mosbarazi esenciale ndërmjet njerëzve, ajo është një formë e përjashtimit shoqëror dhe politik, deklaratë e armiqësisë ndaj një pjese të qytetarëve në shoqëri.

Gjuha e urrejtjes në mënyrë potenciale çon drejt krimit nga urrejtja, ndërkaq gjithashtu mund të çojë edhe në drejtim të gjenocidit: kur një grup i caktuar do të përçmohet ose do të degjenerohet dhe me gjuhën e këtyre do të mbahet jashtë “komunitetit të të barabartëve”, pastaj ajo lehtësisht mund të bëhet objekt i sulmeve fizike dhe dhunës. Po ashtu, klasifikimi ose simbolizimi i mbështetur mbi gjuhën është njëri nga hapat e matshëm drejt gjenocidit .

Gjuha e urrejtjes ka ndikim të dëmshëm mbi rendin dhe sigurinë shoqërore dhe mbi kualitetin e jetës së shoqërisë: duke i bërë anëtarët e komunitetit të viktimizuar si frikacakë, të hidhëruar dhe të dyshimtë ndaj grupeve të tjera dhe ndaj strukturës së fuqisë e cila do të duhet t’i mbronte – kjo gjuhë ka kapacitet në mënyrë serioze ta dëmtojë strukturën shoqërore dhe t’i ndajë komunitetet.

3. DALLIMI I GJUHËS SË URREJTJES NGA KONCEPTET E PËRAFËRT

3.1 Gjuha e urrejtjes dhe diskriminimi

Inkriminimi i gjuhës së urrejtjes në përgjithësi ndërlidhet me racizmin, ksenofobinë, antisemitizmin, shovinizmin, homofobinë, etj. si edhe me konceptin e diskriminimit.

Diskriminimi duhet të kuptohet si një veprim ndryshe ndaj personit/grupit në

situata të ngjashme të bërë pa arsye objektive ose të justifikueshme. Koncepti i diskriminimit, domethënë, i referohet trajtimit më pak të favorshëm të personit sipas ndonjë baze të ndaluar, si prejardhja racore ose etnike, gjinia etj. ndërkaq, gjuha e urrejtjes si e gjuhë që përhap urrejtje, mund të përmbajë veprimin thirrjen ose nxitjen e diskriminimit, ndërkaq po ashtu edhe vetë gjuha e urrejtjes mund të paraqes/nënkuptojë/ të trajtohet si diskriminim. Për shembull, në rastin Aksu kundër Turqisë Gjykata Evropiane për të Drejtat e Njeriut duke vlerësuar se a ekzistojnë elemente që rasti të shqyrtohet nga aspekti i ndalimit të diskriminimit, përcaktonte nëse publikimet përkatëse përfshinin shprehje dhe vërejtje me të cilat manifestohen ndjenja anti-rome dhe kishin “qëllime diskriminuese ose pasoja të tilla”.

Kjo do të thotë se në luftën kundër gjuhës së urrejtjes, në kontekst kombëtar, në mënyrë efektive mund të përdoren edhe dispozitat e Ligjit për parandalimin dhe mbrojtjen nga diskriminimi nga viti 2010, më konkretisht: neni 9 i cili ndalon thirrje dhe nxitje të diskriminimit dhe neni 7 i cili ndalon veprime që shqetësojnë dhe përçmojnë, e që paraqet cenim të dinjitetit të personit ose të grupit të personave që rezultojnë nga baza diskriminuese dhe që ka për qëllim ose si rezultat cenimin e dinjitetit të një personi të caktuar ose krijimin e një mjedisi, qasjeje ose praktike kërcënuese.

3.2 Gjuha e urrejtjes dhe krimi nga urrejtja

Me nocionin krim nga urrejtja nënkuptojmë vepra penale në të cilat kryerësi është i motivuar nga paragjykimet ndaj një grupit që është pjesëtar i viktimës, me fjalë të tjera, ndaj racës, etnitetit, religjionit dhe ngjashëm të identitetit të viktimës dhe ngjashëm. Që një vepër penale të shpallet si krim nga urrejtja e njëjta duhet t'i përmbajë që të dy elementet (baza e veprës penale dhe motivimi arbitrar për kryerjen e saj). Për dallim nga krimi i urrejtjes, gjuha e urrejtjes, si gjuhë e cila përçmon ose degradon mbi një bazë të caktuar është manifestim i cili është i ndaluar për shkak të përmbajtjes konkrete, por vetë manifestimi nuk do të ishte vepër penale pa këtë përmbajtje të ndaluar. Sipas kësaj, gjuhës së urrejtjes i mungon elementi i parë esencial i krimin nga urrejtja, përkatësisht baza e veprës penale (në rast se hiqet motivi ose përmbajtja me paragjykim, nuk do të ketë vepër penale). Nxitja e drejtpërdrejtë dhe e tërthorë e veprës penale zakonisht është e ndaluar. Aty ku do të shfaqet një nxitje e këtille me motivim nga paragjykimi një gjë e tillë duhet të karakterizohet si krim nga urrejtja, sepse ekziston baza e veprës penale.

Sido që të jetë, gjuha e urrejtjes mund të paraqes provë për krim të kryer nga urrejtja. Me fjalë të tjera, gjuha raciste ose gjuha me paragjykime, gjatë ose pas veprës penale, mund të paraqes provë për motivin e kryerësit dhe zakonisht është pjesë e hetimit të krimin nga urrejtja. Për shembull, këto do të ishin ofendime mbi bazë etnike, të cilave u kanë paraprirë ose e ka shoqëruar sulmi fizik ose shkrimi i grafikëve me përmbajtje raciste në objekt fetar i cili është dëmtuar. Në raste të këtilla ofendimet dhe grafikët janë provë për motivin e paragjykimin, sulmit, përkatësisht vandalizmi në këtë rast do të trajtohet si krim nga urrejtja.

3.3 Gjuha e urrejtjes dhe ofendimi e shpifja

Gjuha e urrejtjes ndalohet për shkak të cenimit që e bën. Ajo, para së gjithash, e cenon dinjitetin e individit si pjesëtar i grupit. Ndërkaq, cenimi i dinjitetit të individit mund të karakterizohet thjesht si ofendim dhe shpifje.

Në përputhje me Ligjin për përgjegjësi civile për ofendim dhe shpifje nga vitit 2012, ofendimi ekziston atëherë kur personi me qëllim që të përçmojë, me deklaratë, sjellje, publikim ose në mënyrë tjetër do të shpreh për një person mendim përçmues, me të cilin cenohet nderi dhe autoriteti i tjetrit. Ndërkaq, shpifja nënkupton se një person, me qëllim që ta dëmtojë nderin dhe autoritetin e tij, para një personi të tretë, paraqet ose përhap fakte të pavërteta, të cilat janë të dëmshme për nderin dhe autoritetin e personit tjetër, ndërkohë që e din ose e ka për detyrë ta dijë se janë të pavërteta.

Kategori e mbrojtur me Ligjin për përgjegjësi civile për ofendim dhe shpifje janë personat fizikë, personat juridikë, grup i personave dhe person i ndjerë, ndërsa gjatë gjuhës së urrejtjes mbrohet një karakteristikë e cila e përcakton vetë grupin apo ndalohet mohimi i e një ngjarje e cila ka/ka pasur ndikim të konsiderueshëm mbi karakteristikën e vet grupit (mohimi i Holokaustit ose ndonjë ngjarje tjetër e këtij lloji).

Ofendimi dhe shpifja janë e keqe shoqërore për shkak të dëmit që ia shkaktojnë të ofenduarit në sytë e të tjerëve. Ata e dëmtojnë statusin e tyre shoqëror dhe e dëmtojnë reputacionin e tij. Për dallim nga ofendimi dhe shpifja, gjuha e urrejtjes e përçmon individin, për shkak të ndonjë karakteristike të caktuar e cila nuk guxon të perceptohet si e papranueshme në shoqëri (raca, gjinia, përkatësia etnike, religjioni), që do të thotë – vetë-respektimi i saj është shkelur.

Në rastet kur, për shembull, një person do të deklarojë publikisht se ndonjë person tjetër është i pandershëm, jointeligjent ose i pamoralshëm, personi tjetër me këtë deklaratë është ose mund të ofendohet, por kur të gjitha këto të dhëna publike do të lidhen me karakteristikat e identitetit të tij (si për shembull: përkatësia etnike, gjinia ose orientimi seksual) ai person është ofenduar në një mënyrë të ndryshme, me fjalë të tjera, ai person është poshtëruar.

Situatë identike haset edhe tek dallimi midis gjuhës së urrejtjes dhe shpifjes. Kur një person do të shpreh për një person tjetër fakte të pavërteta, përpara personave të tretë, kjo mund të jetë shpifje, por nëse ato fakte të pavërteta kanë për qëllim ta deskriditojnë sa i përket natyrës së tij inhereente, atëherë bëhet fjalë për gjuhë të urrejtjes.

Përkatësisht, është e vërtetë se me gjuhën e urrejtjes mund të ofendohet/t'i bëhen shpifje një personi konkret. Megjithatë, ai nuk është ofenduar si individ i veçantë, por si anëtarë i një komuniteti konkret, me të cilin ndajnë karakteristika të caktuara të identitetit. Kjo quhet “refuzim me ndërmjetësim” – domethënë jo refuzim i drejtpërdrejtë në fytyrë, por refuzim e grupit pjesëtar i së cilit është personi, ndërkaq i cili e përcakton mënyrën në të cilin personi e formëson jetën

e tij si qenie njerëzore. Ai i shndërron komponentët kyç të qenies së tij si: gjinia, raca ose kultura, në objekte të përbuzjes dhe sulmit. Së këtejmi, për rrjedhojë lind cenimi i dinjitetit ose përcmimit të cilat i shkakton gjuha e urrejtjes. Domethënë, refuzohet mënyra në të cilën personi e prezanton veten e tij si njeri. Dhe me këtë, refuzohet si njeri.

Këto dallime midis gjuhës së urrejtjes dhe ofendimit e shpifjes, tërheqin me vete edhe dallime në mbrojtjen gjyqësore dhe përcaktimin e kompensimit të dëmit. Për dallim nga ofendimi dhe shpifja, të cilat kanë trajtim juridik civil, gjuha e urrejtjes ka trajtim juridik penal, e cila nënkupton edhe manifestim të gjykimit shoqëror të mostolerancës racore, fetare, etnike dhe formave të tjera të mostolerancës. Përkatësisht, inkriminimi/rregullimi penal jo vetëm që e tregon kufirin midis asaj që e është lejuar dhe e ndaluar, por në të njëjtën kohë vë në pah se çka është ajo që gjykohet në shoqëri dhe çka është ajo që pranohet. Trajtimi penal-juridik i gjuhës së urrejtjes dërgon mesazh se barazia dhe respektimi i dallimeve kulturore dhe dallimeve të tjera (të identitetit) bëjnë pjesë në vlerat më të larta të shoqërisë.

3.4 Gjuha e urrejtjes dhe interneti

Interneti u shndërrua në një front për përhapjen e urrejtjes. Anonimiteti dhe mobiliteti, të cilët i siguron ky mjet komunikimi, e bëri të lehtë shprehjen e urrejtjes në një hapësirë të gjerë dhe abstrakte, e cila është jashtë fushës së aplikimit tradicional të së drejtës. Megjithatë, mesazhi i urrejtjes mund të arrijë tek miliona njerëz përmes rrjetit i cili, grupeve të ndryshme paraprakisht të fragmentizuara në mënyrë plotësuese u mundëson të lidhen duke gjeneruar ndjenjën e komunitetit dhe identitetit të përbashkët.

Në përpjekjet për luftimin e urrejtjes në Internet, Këshilli i Evropës në vitin 2001 e miratoi Konventën për Krimin në Fushën e Kibernetikës, e cila është marrëveshje e parë multilaterale e cila angazhohet për luftimin e krimit të kryer kibernetik dhe rritjen e bashkëpunimit midis shteteve, duke i harmonizuar ligjet kombëtare dhe teknikat hetimore. Në vitin 2003 Këshilli i Evropës miratoi edhe Protokollin e posaçëm për gjuhën e urrejtjes në Internet qëllimi i të cilit është i dyfishtë:

- 1) të harmonizohet e drejta penale në luftën kundër racizmit dhe ksenofobisë në Internet, dhe;
- 2) të avancohet bashkëpunimi ndërkombëtar në këtë fushë.

Sipas këtij Protokoll, si material racist dhe ksenofobik konsiderohet: çdo material i shkruar, çdo fotografi ose çdo prezantim tjetër të ideve dhe teorive të cilat përfaqësojnë, promovojnë ose nxisin urrejtje, diskriminim ose dhunë kundër individit ose grupit të individëve, të bazuara në: racë, ngjyrë, paraardhës ose prejardhje kombëtare apo etnike, si dhe religjioni nëse përdoret si pretekst për cilindo qoftë nga këta faktorë.

Sipas këtij Protokoll, gjuha e urrejtjes në Internet nënkupton:

- kërcënim të motivuar racist ose ksenofobik përmes sistemit kompjuterik
- ofendim të motivuar racist ose ksenofobik përmes sistemit kompjuterik
- mohim, minimizim i madh, aprovim ose justifikim të gjenocidit ose krimit kundër njerëzimit.

3.4.1. Obligimet dhe përgjegjësitë e internet provajderëve për përmbajtjet e personave të tretë

Një çështje me rëndësi të veçantë në debatin për rregullimin e gjuhës së urrejtjes on-lajn është obligimi dhe përgjegjësia e internet provajderëve për përmbajtjet e personave të tretë të vendosura në shërbimet e tyre. Në këtë drejtim, në aktgjykimin e paradokohshëm të datës 10 Tetor, miratuar nga Gjykata Evropiane për të Drejtat e Njeriut Delfi AS kundër Estonisë është me rëndësi të veçantë, sepse kjo në masë të konsiderueshme devijon nga kjo qasje, që i përmbajnë direktivat për tregtim elektronik dhe vë një barrë më të madhe të përgjegjësisë mbi provajderët e internetit, madje edhe në rastet kur e aplikojnë mekanizmin njoftim dhe shmangie.

Më 10 Tetor të vitit 2013, Gjykata Evropiane për të Drejtat e Njeriut shqiptoi aktgjykim në rastin Delfi AS kundër Estonisë (nr. 64569/09), rasti në lidhje me përgjegjësinë e portalit për lajme, Delfi AS për komentet e personave të tretë, të publikuara në këtë ueb-faqe. Gjykatat në Estoni kanë konstatuar se Delfi AS ka pasur kontroll redaktuese mbi seksionin për komente në faqen e tij për lajme dhe është dashur t'i pengojë dhe të mos i publikojë komentet evidente të paligjshme, pa marrë parasysh faktin se Delfi AS i kishte hequr komentet menjëherë sapo ishte njoftuar për to.

Me një aktgjykim unanim, Këshilli i seksionit të parë të KEDNJ konkludoi se konstatimet e gjykatave vendase janë restriksion i arsyeshëm dhe proporcional i lirisë së shprehjes së Delfi-t Gjykata konkludoi se nuk ekziston shkelje e nenit 10 të KEDNJ dhe e mbështeti arsyetimin e gjykatave vendase.

Nuk është e kontestueshme se komentet, të cilët janë publikuar nga ana e lexuesve kanë qenë ofenduese, po madje edhe të paligjshme. Gjithashtu, nuk është kontestuar fakti se kompania aplikante i ka hequr menjëherë komentet “ofenduese”. Çështja kryesore konsiston me atë se përgjegjësia civile e Delfi-t për komentet ofenduese a paraqet ndërhyrje joproporcionale në të drejtën e tij për lirinë e shprehjes. Duke e shqyrtuar këtë çështje, Gjykata fillimisht e kontrollloi kontekstin e komenteve. Edhe pse Gjykata ka vënë në pah faktin se lajmet kanë qenë të balancuara dhe kishin të bëjnë me çështje të interesit publik, konsideroi se Delfi “është dashur të vërejë se mund të shkaktojë reagime negative kundër shpedicionit dhe menaxherëve të tij” dhe se ka ekzistuar “rrezik më i madh sesa zakonisht se komentet negative mund t'i kalojnë kufijtë e kritikës së pranueshme dhe ta arrijnë nivelin e ofendimit të pamerituar ose gjuhës së urrejtjes”. Në përputhje me këtë që u tha, Gjykata ka konkluduar se Delfi ka bërë përkushtim të veçantë që t'i shmangët përgjegjësisë.

Më tej, Gjykata i ka analizuar hapat e ndërmarrë nga ana e kompanisë aplikante

në mënyrë që të përballlet me komentet e lexuesve. Në veçanti, Gjykata ka cekur se Delfi ka pasur sistem të njoftimit dhe heqjes, si dhe filtër automatik të bazuar në fjalë kyç “vulgare”. Por, Gjykata ka konstatuar se filtri është treguar “i pamjaftueshëm për pengimin e shkakimit të dëmit të personave të tretë”. Edhe pse sistemi i njoftimit dhe heqjes është i lehtë për përdorim – nuk nevojitet asgjë më shumë sesa një shtypje e butonit për njoftim dhe komentet do të ishin hequr menjëherë pas njoftimit të pranuar, komentet kanë qenë të arritshme për publikun edhe 6 javë. Gjykata konsideron se kompania aplikante “ka qenë në pozitë që ta dijë tekstin e publikuar, ta parashikonte natyrën e komenteve për tekstin që do të shkaktoheshin nga teksti dhe mbi të gjitha është dashur të ndërmarrin masa teknike ose manuale me qëllim që t’i pengonin këto deklarata ofenduese që të njëjtat të bëhen të arritshme për publikun”. Për shkak të faktit se autorët e vërtetë nuk mund t’i ndryshojnë ose t’i shlyejnë komentet e tyre, pasi ti kenë postuar në portalin e lajmeve të Delfit, Delfi në mënyrë efikase e ka pasur kontrollin e plotë mbi publikimin e komenteve edhe pse këtë kontroll nuk e ka praktikuar deri në fund.

Gjykata ka cekur se Delfi kishte fituar lehtësim nga ana e gjykatave vendase për atë se si ta sigurojë mbrojtjen e të drejtave të palëve të treta. Në të vërtetë, gjykatat vendase nuk kishin parashikuar para regjistrimin e përdoruesve ose rregullimin paraprak të komenteve. Në vend të kësaj, ata kishin shqiptuan gjobë në lartësi prej 320 euro, ndërkaq duke e marrë parasysh pozitën e Delfit, si Internet portali më i madh për lajme në Estoni, “në asnjë rast” nuk është disproporcionale. Në fund, Gjykata ka konstatuar se do të ishte joadekuate që barra të vihej mbi paditësit, ata t’i zbulojnë autorët e komenteve anonime. Duke lejuar që komentet t’i postojnë përdorues të paregjistruar, Delfi ka parashikuar përgjegjësi të caktuar për ta. Gjykata më tej ka cekur se “përhapja e internetit dhe mundësia – ose për disa qëllime edhe rreziku se informata sapo të bëhet publike do të mbetet publike dhe do të qarkullojë përgjithmonë, bën thirrje për kujdes”. Sipas Gjykatës, detyrë sfiduese është të identifikohen dhe të hiqen komentet ofenduese, në numrin më të madh të rasteve, përfshirë këtu edhe aplikantin. Kjo do të ishte akoma më e vështirë për personin e dëmtuar potencial, për të cilin do të ishte më pak e besueshme se do të posedonte resurse për ndjekjen e vazhdueshme të internetit”.

Gjykata konkludoi se nuk ekziston shkelje e Nenit 10 nga Konventa.

Edhe pse aktgjykimi nuk ndikon mbi pozitën që Internet provajderët e kanë si ndërmjetësues, sipas Direktivës së Këshillit të Evropës për Tregti Elektronike, për shkak se ata, si të tillë, nuk merren me këtë çështje, në shumë mjedise shkakton reagime mjaft larmishme. Arsyeja për këtë polemikë qëndron në faktin se ky rast paraqet precedent për raste të tjera të kësaj natyre, të cilët përfshijnë komente në ueb-faqe dhe tejkalimin e balancit në lidhje me lirinë e shprehjes dhe përgjegjësitë e internet provajderëve si ndërmjetësues. Mbetet të shihet nëse ky aktgjykim do të konfirmohet edhe në Kolegjin e Dhomës së Madhe ose i njëjtë do të ndryshohet.

4. Ndëshkimi i gjuhës së urrejtjes

Ndëshkimi i gjuhës së urrejtjes është i ndryshëm në shtrirjen e tij. Derisa disa juridiksione e dënojnë gjuhën e cila nxit urrejtje ose ofendon grupe të caktuara, të tjerat kanë të bëjnë me ndalimin e gjuhës/shprehjes së urrejtjes, të cilat mohojnë nderin dhe dinjitetin e një personi ose një kombi të tërë.

Në legjislacionin vendas ekzistojnë dispozita të cilat e kriminalizojnë gjuhën e urrejtjes për shkak të përmbajtjes së saj të veçantë. Ndalimet ndëshkuese-juridike të gjuhës së urrejtjes fokusohen në inkriminimin e keqpërdorimit të lirisë së të shprehurit që konsiston me nxitjen e dhunës ose shkeljen e lirive dhe të drejtave të barabarta të të tjerëve ose shprehjen e sjelljes diskriminuese ndaj të tjerëve.

Në përputhje me Kodin Penal, gjuha e urrejtjes kriminalizohet në kushte specifike. Përkatësisht, neni 417, paragrafi 3 përcakton:

“Ai që përhap ide për superioritetin e një race mbi tjetrën ose propagandon urrejtje racore ose nxit diskriminim racor, do të dënohet nga gjashtë muaj burgim deri në tre vjet.”

Dispozita e cila e inkriminon gjuhën e urrejtjes përmes sistemit kompjuterin përcaktohet në nenin 394-g

“Ai i cili përmes sistemit kompjuterik përhapë në publik material të shkruar racist dhe ksenofobik, fotografi ose prezanton ide apo teori të tjera të cilat ndihmojnë, promovojnë ose nxisin urrejtje, diskriminim ose dhunë, kundër çdo personi ose grupi, mbi bazë të racës, ngjyrës së lëkurës, prejardhjes kombëtare ose etnike, si dhe besimit fetar, do të dënohet me dënim me burgim nga një deri në pesë vjet.”

Disa elemente të gjuhës së urrejtjes mund të gjenden në mënyrë shtesë në nenin 179 dhe nenin 319 të Kodit Penal. Më konkretisht, neni 179 përcakton se:

“Ai i cili me qëllim të përbuzjes, publikisht do ta ekspozojë në poshtërim popullin maqedonas dhe pjesëtarët e bashkësive të cilët jetojnë në Republikën e Maqedonisë, do të dënohet me dënim me para.”

Ndërkaq neni 319 përcakton

“(1) Ai i cili me dhunë, keqtrajtim, rrezikim të sigurisë, shfaqje të përbuzjes ndaj simboleve nacionale, etnike ose fetare, me dëmtimin e sendeve të të tjerëve, me përdhosjen e monumenteve, varreve ose në mënyrë tjetër do të shkaktojë ose do të nxisë urrejtje nacionale, racore ose fetare, përçarje dhe mostolerancë, do të dënohet me dënim me burgim nga një deri në pesë vjet.

(2) Ai i cili, veprën nga paragrafit 1 e kryen me abuzimin e pozitës ose autorizimit ose nëse për shkak të atyre veprave kanë ndodhur trazira dhe dhunë ndaj njerëzve ose dëm pronësor të përmasave më të mëdha, do të dënohet me burgim nga një deri në dhjetë vjet.”

Ligji për parandalimin dhe mbrojtjen nga diskriminimi nga viti 2010 ndalon veprimin shqetësues dhe përcmues i cili paraqet shkelje të dinjitetit të personit ose të grupit të personave, që rezulton nga baza diskriminuese dhe e cila ka për qëllim ose rezultat shkeljen e dinjitetit të një personi të caktuar ose krijimin e mjedisit, qasjes ose praktikës kërcënuese (neni 7); thirrje dhe nxitje të diskriminimit (neni 9). Ligji përcakton në hollësi se sjellje dhe veprim diskriminues do të konsiderohet edhe çdo sjellje aktive ose pasive e çdo personi nga ana e autoriteteve publike, si dhe nga ana e personave juridikë dhe fizikë nga sektori privat dhe publik në jetën publike, i cili ekspozon ndonjë person në pozitë të padrejtë dhe degraduese në krahasim me personat e tjerë në situatë të njëjtë, bazuar në cilëndo qoftë bazë të diskriminimit (neni 5, paragrafi 4).

Gjithashtu, **Ligji për veprimtari radiodifuzive nga viti 2005** ndalon në programet e radiodifuzerëve, si dhe në programet që ritransmetohen përmes rrjeteve komunikuese, programe të cilat drejtohen kah nxitja e mostolerancës dhe urrejtjes nacionale racore, gjinore dhe fetare (neni 69).

5. MEDIAT DHE GJUHA E URREJTJES

Në vitin 1978 UNESCO e miratoi Deklaratën për Parimet Themelore në lidhje me kontributin e mediave për përforcimin e paqes dhe mirëkuptimit ndërkombëtar, për avancimin e të drejtave të njeriut dhe për kundërshtimin e racizmit, apartheidit dhe nxitjes së luftës . Pozicioni autonom dhe i fuqishëm i mediave, si kanal i vetëm dhe absolut institucional për komunikim shoqëror, mediat i vendosin si temë prioritare kur bëhet fjalë për gjuhën e urrejtjes. Mediat nuk mund t'i kualifikojmë si kreatorë të gjuhës së urrejtjes, por ato janë instrument, kanal dhe mjet për përhapjen e së njëjtës. Ato, gjithashtu, mund të krijojnë kontekst, situata dhe klimë të volitshme për përhapjen e urrejtjes ose estetizimin e të njëjtës.

Sistemi mediatik gjithnjë e më shumë bëhet njëri nga kriteret e demokracisë së një shoqërie, përdorimit dhe mbrojtjes së të drejtave të njeriut. Se si është vendosur sistemi mediatik në një shtet, varet edhe nga standardet profesionale dhe kushtet e veprimit të medias, por është shumë e rëndësishme edhe kultura mediatike e cila varet drejtpërdrejtë edhe nga kultura politike.

Analizat dhe debatet rreth demokratizimit të sistemeve mediatike janë të orientuara në dy drejtime: strukturimin e sistemeve mediatike dhe keqpërdorimin e komunikimeve përmes mënyrave dhe teknikave me të cilat formohet dhe krijohet opinioni publik dhe të kuptuarit e qytetarëve me qëllim të fitimit dhe ruajtjes së pushtetit.

Qëllimet strategjike të tipit evropian të sistemit mediatik janë:

- sistemi mediatik i mbështetur në qendrën kualitative radiodifuzive publike;

- pluralizmi i mediave;
- garancia e pavarësisë së mediave;
- inkorporimi i standardeve në profesionin e gazetarisë, përkatësisht profesionalizimi dhe intelektualizimi i gazetarit.

Në legjislacionin, i cili i rregullon mediat, ligjvënësit mund të parashikojnë trupa nacional për monitorim, siç janë: Këshillat për shtyp ose media, me të cilët do të rregullohen çështjet e mediave, ndërkaq të cilat zakonisht përbëhen nga ekspertë dhe/ose përfaqësues të shoqërisë civile. Në mënyrë që të rregullohet sistemi mediatik doemos duhet të vendosen standarde për kualitet, si dhe të mbështetet dhe stimulohet konkurrenca. Shteti mund të kërkojë licenca të caktuara, të cilat duhet të lëshohen në bazë të mosdiskriminimit. Zbatimi i monitorimit nga ana e shtetit duhet të realizohet përmes më shumë mekanizmave.

Organizatata profesionale, si Federata Ndërkombëtare e Gazetarëve, Instituti Ndërkombëtar për Shtyp dhe Asociacioni Ndërkombëtar i Botuesve, kanë informata gjithëpërfshirëse për gjendjen me lirinë e mediave në shtete dhe rajone të ndryshme të botës dhe i mbështetin anëtarët e tyre kundër kufizimeve. Po ashtu, ata vëmendje të veçantë u përkushtojnë situatave ku këto liri lihen pasdore në mënyrë që të lancohen fushata ose aksione të shpejta ankimuese dhe të përgatisin raporte për probleme të caktuara, si koncentrim dhe transparencë mediatike sipas lirisë së rregullimit informatikë ose korrupsionit. Në këtë segment, ata mbështeten nga organizatat civile, të cilat janë të specializuara për lirinë e shtypit dhe media, si organizata e përmendur në “Nenin 19” për raportues pa kufij, si dhe organizatat joqeveritare të cilat si fushë interesi dhe të punës i kanë të drejtat universale të njeriut, siç është Amnesty International, International Council on Human Rights Policy etj.

5.1 Përgjegjësia e gazetarëve

Gjuha e urrejtjes dhe shprehjes, që përmbajnë elemente të saj, kanë ndikim më të dëmshëm nëse përhapen përmes mediave, e që në mënyrë plotësuese e shton përgjegjësinë e gazetarëve.

Gazetarët vazhdimisht shkruajnë për diversitetet, për dallimet të cilat bazohen mbi religjionin, racën, gjininë, përkatësinë seksuale, prejardhjen sociale, kulturën. Vlerat dominuese patriarkale dhe konservartive, gjithashtu ndikojnë edhe mbi punën e gazetarëve. Si perceptim i përgjithshëm mund të theksohet se gazetarët kryesisht kanë kujdes në ndarjen mbi bazë etnike dhe religjioze, ndërkohë që mund të vërehen tendenca të shprehura diskriminuese mbi bazë të gjinisë dhe orientimit seksual.

Në këtë drejtim, gjithashtu, bëhen përpjekjen në plan ndërkombëtar për eliminimin e joprofesionalizmit të gazetarëve. Federata Ndërkombëtare e Gazetarëve i obligon gazetarët me kodeksin etik për humanizëm dhe mbrojtje të të drejtave të njeriut. Nga gazetari pritet ndërgjegjësim në lidhje me përgjegjësinë e punës

së tij. Analiza e kodekseve etike në Republikën e Maqedonisë gjithashtu tregon se në një nivel deklarativ potencohet ndalimi i gjuhës së urrejtjes, si dhe modesti dhe respektim të të drejtave dhe lirive të njeriut.

Përmes mediave, një numër të madh të informatave gazetaria ia vë në dispozicion publikut dhe në këtë mënyrë drejtpërsëdrejti ndikon mbi publikun dhe vendimin real që çdo individ, si konsumator ose subjekt politik, duhet ta merr. Me këtë, po ashtu, demaskohen gjendje të caktuara dhe aktualizohen problemet.

Niveli i lartë intelektual i publikut, gazetarët e arsimuar aktiv dhe zhvillimi i zhurnalistikës e vë nën presion informimin e projektuar dhe joobjektiv dhe janë faktorë kyç që e imponojnë nevojën për transmetim kualitativ të informacionit, në thelbin e të cilit qëndrojnë fakte dhe argumente. Vetëm ky lloj i informatës kualitetative mund të jetë rezultat i një gazetarie të re, e cila paraqitet kah fundi i shekullit 20, në thelbin e së cilës është gazetari i arsimuar dhe investigativ.

Këto gjendje pasqyrohen mbi statusin dhe vlerësimin e këtij profesioni në kuadër shoqëror. “Gjatë dekadave të fundit, në kushte të rritjes së konkurrencës, u ngrit profesionalizmi në gazetari, edhe pse, kur është në pyetje kjo veprimtari, akoma nuk mund të flitet për rregulla të strikte të profesionalizimit”.

Gazetari duhet të jetë i moralshëm, por edhe të pranojë “etikën në rrethana të caktuara”. Duhet të jetë i motivuar dhe t’u shërbejnë lexuesve, dëgjuesve, shikuesve dhe demokracisë, të jetë mjaftueshëm i durueshëm për ta ndjekur deri në fund historinë dhe për të bërë përpjekje sa u përket burimeve të informatave. Duhet të posedojë burime të mira të informatave dhe kontakteve të cilat mund të ndihmojnë në drejtim të analizave, si dhe aftësive investigative. Gazetari, mund të manifestojë respekt ndaj politikanëve, por nuk guxon të ketë favoritë dhe duhet ta kuptojë personalitetin e politikanit.

6. QASJA NË LUFTËN KUNDËR GJUHËS SË URREJTJES

Gjuha e urrejtjes shkakton dëm të madh edhe atë si tek individët konkret, të cilëve u adresohet shprehja, ashtu edhe në përgjithësi në shoqëri. Ajo e cenon idealin e barazisë ose trajtimin e barabartë të mosdiskriminimit, e që janë të një rëndësie fundamentale për çdo shoqëri demokratike. Gjuha e urrejtjes ka ndikim të dëmshëm mbi rendin, qetësinë dhe cilësinë shoqërore të jetës në shoqëri – kjo gjuhë ka kapacitet që seriozisht ta dëmtojë strukturën sociale dhe t’i ndajë komunitetet. Dhe, përfundimisht gjuha e urrejtjes potencialisht çon drejt krimin nga urrejtja dhe gjithashtu mund të çojë edhe në drejtim të gjenocidit.

Duke e pasur parasysh dëmin të cilin e shkakton gjuha e urrejtjes, është e qartë se pse rregullimi i saj është pranuar në mënyrë universale, në kuptimin e ndëshkimit të saj në shkallë të ndryshme. Përvoja evropiane shkon në drejtim të përforcimit të parimit të mosdiskriminimit me të drejtën që të mos diskriminohet (Protokolli 12 i Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut) dhe me përpjekjen për zgjerimin e institutit “promovim i barazisë”. Këto dy institute kërkojnë aktivi-

tet shumë më të madh të shtetit në eliminimin e formave më suptile të diskriminimit të tërthortë dhe krijimit të kushteve për barazi efektive të mundësive. Kjo veçanërisht pasqyrohet në gjuhën e urrejtjes në kontekst të ndjeshmërisë shumë më të madhe për rreziqet e shprehjeve publike, të cilat përmbajnë mostolerancë dhe ksenofobi (shih në rekomandimet e ECRI, Këshilli i Evropës). Përvoja evropiane pranon të përfshihet në zgjidhjen juridike të të drejtave të mbivendosura: në të drejtën e lirisë së shprehjes dhe të drejtën e mos ofendimit mbi bazë etnike dhe kulturore.

Dhe, në mënyrë plotësuese, kjo “zgjidhje juridike” rezulton nga qëndrimi për pandashmërinë dhe universalitetin e të drejtave të njeriut me të cilin konfirmohet marrëdhënia afirmative ndërmjet lirisë së shprehjes dhe barazisë. Përkatësisht, liria e shprehjes dhe barazia kanë kontribut komplementar dhe thelbësor në sigurimin dhe mbrojtjen e dinjitetit të njeriut. Së këtejmi, “ngushtimi” i lirisë së shprehjes, me ndalimin e gjuhës së urrejtjes, mundësojnë hapësirë më të madhe sociale për lirinë e shprehjes të të gjitha grupeve në shoqëri, përkatësisht mundëson debat dinamik me aspekte të ndryshme me interes publik, i cili thekson e vë mbi perspektivat dhe këndvështrimet e ndryshme. Dhe e kundërta, kur gjuha raciste, homofobike ose ksenofobike është e lirë, gjuha e disa grupeve në shoqëri është e asfiksuar. E drejtë e secilit është të dëgjohet, të flas dhe të merr pjesë në jetën politike, artistike dhe jetën shoqërore e cila është pjesë përbërëse e realizimit dhe gëzimit të barazisë. Kur njerëzve u mohohet pjesëmarrja publike dhe të shprehurit, çështjet e tyre, përvojat dhe kujdesi bëhen të padukshme dhe ata bëhen më vulnerabil ndaj jotolerancës, paragjykitimit dhe marginalizimit .

E gjithë kjo vë në dukje se standardet e rregullimit të lejueshëm kushtetues të gjuhës së urrejtjes duhet të përshtaten me parimet fundamentale të cilat i tejkalojnë kufijtë geografik, kulturor dhe historik dhe në të njëjtën kohë të mbeten mjaftueshëm të hapur për përshtatje në rrethana konkrete të shoqërisë. Këtu, parime fikse janë: transparenca ndaj pluralizmit dhe respektimit të nivelit më elementar të autonomisë, barazia, dinjiteti dhe reciprociteti. Nga ana tjetër, variablët e përfshijnë: historinë konkrete dhe natyrën e diskriminimit, statusin e grupit minoritar ose mazhoritar dhe fuqinë ose pafuqinë relative të atyre që e manifestojnë gjuhën e urrejtjes dhe target grupet e tyre në një shoqëri konkrete.

Lufta me gjuhën e urrejtjes duhet të bazohet në një qasje me tre nivele: zhvillimi i politikave pozitive; mbrojtja përmes ligjeve/procedurave administrative dhe civile dhe parashikimi i sanksioneve penale. Secila nga këto është hallkë e pazëvendësueshme në përpjekjet e shoqërisë për luftimin e gjuhës së urrejtjes dhe mbrojtjen e pluralizmit dhe diversitetit. Roli pozitiv i shtetit, në krijimin e mjedisit mbështetës për pluralizmin dhe diversitetin, është po aq i nevojshëm sa edhe qasja sanksionuese ose ndëshkuese i tij. Në mënyrë shtesë, jo të gjitha llojet e shprehjes në shtrirjen e “gjuhës së urrejtjes” kërkojnë zbatim të dispozitave ndëshkuese-juridike. Një gjë e tillë do të mund të shpinte deri në kufizimin shumë të gjerë dhe të panevojshëm të shprehjes, të tipit: komente politike dhe debate; mospajtime religjioze, komente ose kritika; si dhe shprehjet artistike (në rastin

Handyside kundër Britanisë së Madhe, Gjykata Evropiane për të Drejtat e Njeriut vendosi se liria e shprehjes ka të bëjë edhe me informatat ose idetë të cilat “ofendojnë, tronditin ose shqetësojnë”). Parimet Camden për lirinë e shprehjes dhe barazisë janë udhërrëfyes të dobishëm për politika dhe masa pozitive me të cilat garantohej liria e shprehjes dhe barazisë në shoqëri.

- **politikat dhe masat pozitive për realizimin e lirisë së shprehjes dhe barazisë në shoqëri** nënkuptojnë ekzistimin e kornizës gjithëpërfshirëse juridike e cila e mbrojnë lirinë e shprehjes, legjislacionin anti-diskriminues dhe implementimin e tyre, ndërtimin e njohurive institucionale dhe fushata informative. Segment shumë i rëndësishëm është edhe sfera civile dhe mediat. Kapaciteti i tyre për sensibilizimin e gjuhës së urrejtjes, në të gjitha llojet e tij, duhet të zhvillohet përmes dispozitave në kodeksin etik të gazetarëve, programet aksionare të sindikatave të tyre dhe në kanalet e tyre të paraqes temë të përhershme të hapur për këtë çështje. Përkatësisht, kjo e fundit mund të quhet monitorim intern i gjendjes në lidhje me gjuhën e urrejtjes. Fusha e cila është me ndikim të jashtëzakonshëm është arsimiti. Programet dhe kurikulat më të sofistikuar duhet të zhvillohen në arsimin e lartë. Por, ato programe do të duhet të vendosen në të gjitha nivelet deri tek kopshtet. Rugët e intervenimit, në të gjitha këto projekte, duhet të kenë një linjë kryesore: njohjen e kulturës së tjetrit dhe përpjekjen për kuptimin e saj si mënyrë për pasurimin e kulturës personale.

- **Procedurat civile dhe administrative** janë gjithashtu instrumente të rëndësishme të cilat u sigurojnë transparencë dhe theksin e vënë mbi grupet vulnerable të pafavorizuara të shoqërisë. Ato, viktimave u mundësojnë të kërkojnë kompensim/zhdëmtim pavarësisht se duhet të jenë të arritshme bashkë me mekanizmat e tjerë për mbështetjen e viktimave (për shembull, ndihmë juridike për viktimat, e drejta e shoqatave civile që t'i përfaqësojnë viktimat, etj.)

- **Sanksionet penale** duhet të aplikohen në rastet e nxitjes së urrejtjes. Megjithatë, shtrirja e nocionit “nxitje” nuk është përcaktuar në mënyrë precize dhe në masë të madhe varet nga qasja juridike dhe gjyqësore e vendeve të caktuara. Disa elemente, të cekura në parimet Camden për lirinë e shprehjes dhe barazisë (shih veçanërisht në Parimi 12) janë kryesore për ta kuptuar dhe përkufizuar “nxitjen”: përkufizimi i nocioneve (urrejtje, armiqësi, përfaqësim, nxitje), pranimi se nuk ekzistojnë baza të absoluara dhe serioze të veprës. Vlerësimi i “seriozitetit” të veprës (ose përcaktimit të asaj nëse ekziston nxitja ose jo) nga ana tjetër e përfshin hulumtimin e: qëllimit të folësit të nxisë diskriminim, armiqësi ose dhunë; përmbajtjes së shprehjes, në kuptimin që veprimi/aksioni i përfaqësuar, shtrirja e shprehjes – në kuptimin e pozicionit të folësit dhe publikut (debat publik kundrejt bisedave private; rrezikut të pranishëm ose të drejtpërdrejtë – në kuptimin e kornizës kohore për paraqitjen e diskriminimit, armiqësisë ose dhunës së përfaqësuar; besueshmërisë së diskriminimit, armiqësisë ose dhunës si pasojë e shprehjes; dhe konteksti i shprehjes – në aspektin e kontekstit më të gjerë shoqëror të shprehjes .

Literatura

1. Analiza juridike e konceptit të veprës penale të urrejtjes dhe gjuhës së urrejtjes, OSBE, Poliesterdej, Shkup, 2012;
2. Rregullimi i mediave, studim komparativ, Dejvid Goldbert, Toni Proser dhe Stefan Berhulst, Ars Lamina, Shkup;
3. Konventa Evropiane për të Drejtat e Njeriut, Stiven Grir, Prosvetno Dello, Shkup, 2009;
4. Liria e shprehjes dhe demokracia, Sllagjana Dimishkova, Veçer Press SHPK Shkup, Cetis print, Shkup, 2008,
5. Freedom of the Media, Freedom of Expression, Free Flow of Information; Conference on Security and Co-operation in Europe (CSCE) and Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE) 1975-2012, 2nd Edition.- Vienna: OSCE Representative on Freedom of the Media, 2013, 56 pp.
6. Manuali për të drejtën evropiane për mosdiskriminim, Agjencia për të Drejtat Fundamentale të Bashkimit Evropian, Këshilli i Evropës, 2010.
7. Hyrje në të drejtën evropiane, Desche Stiftung fur Internationale Rechtliche Zusammenarbeit E.V., Magor, SHPK, Shkup.
8. Zbatimi i së Drejtës së Bashkimit Evropian në Republikën e Maqedonisë në periudhën para anëtarësimit në BE, Projekt Hulumtues Nacional Shkencor, Fakulteti i Drejtësisë, UCEM, BoroGrafika, Shkup;
9. Gjuha e urrejtjes në mediat bullgare dhe maqedonase: shembuj, shkaqe, zgjidhje, Media development center;
10. Analiza juridike e konceptit të veprës penale të urrejtjes dhe gjuhës së urrejtjes OSBE, Poliesterdej, Shkup, 2012;
11. Štefan Rus Mol, Ana Jugoslava Zagorac Keršer, Novinarstvo, Clio, 2005;
12. The Camden Principles on Freedom of Expression and Equality, April, 2009;
13. Udhëzues praktik për kriteret e pranueshmërisë, Magor SHPK, Shkup 2013;
14. Aktgjykime, vendime në lidhje me gjuhën e urrejtjes nga praktika gjyqësore e Gjykatës Evropiane për të Drejtat e Njeriut (mbështetur nga OSBE), Skenpoint, Shkup 2012;
15. Lawrence, Frederick M., Punishing Hate: Bias Crimes under American Law, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1999.
16. Hate Crime Laws: A Practical Guide, Published by ODIHR, Warsaw, Poland, 2009;
17. Preventing and Responding to Hate Crimes: A Resource guide for NGOs in the OSCE region, OSCE/ODIHR, 2009;
18. Richard Delgado, "Words that wound: A tort action for racial insults, epithets,

and name calling” In Mari J. Matsuda, C.R. Lawrence III, R. Delgado, & K. W. Crenshaw (Eds.), Words that wound: Critical race theory, assaultive speech, and the First Amendment, Westview Press, Boulder, CO, 1993;

19. Hate Crime Laws: A Practical Guide, OSCE, Published by ODIHR, Warsaw, Poland, 2009;
20. Barbora Bukovská (Prezantim), Konferencë rajonale për krim nga urrejtja dhe gjuha e urrejtjes OSBE, RM, viti 2012;

Dokumente ndërkombëtare

1. Deklarata e Pavarësisë e SHBA, 1776;
2. Deklarata Franceze e Pavarësisë, 1789 ;
3. Deklarata për të Drejtat e Shtetit të Virxhinisë, 1776;
4. Kushtetuta e SHBA, 1791;
5. Deklarata Universale për të Drejtat e Njeriut, 1948;
6. Pakti Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike 1966;
7. Konventa Evropiane për të Drejtat e Njeriut, 1950;
8. Karta Evropiane për të Drejtat e Njeriut, 2000;
9. Deklarata Amerikane për të Drejtat dhe Detyrimet e Njeriut, 1948;
10. Konventa Amerikane për të Drejtat e Njeriut, 1969;
11. Karta Afrikane për të Drejtat e Njeriut dhe Popujve, 1981;
12. Konventa për Eliminimin e të Gjitha Formave të Diskriminimit Racor të OKB, 1965;
13. Vendimi Kornizë për Vepra Penale Raciste dhe Ksenofobike të Bashkimit Evropian, 2008;
14. Konventa për Ndjekjen e Akteve të Natyrës Raciste dhe Ksenofobike të Kryera përmes Sistemeve Kompjuterike (Konventa për Krimin në Fushën e Kibernetikës), 2001 dhe Protokolli Plotësues ndaj Konventës, 2003;
15. Deklarata për Parimet Themelore për Kontributin e Mediave në Përforcimin e Paqes dhe Mirëkuptimin Ndërkombëtar, për Avancimin e të Drejtave të Njeriut dhe Luftimin me Racizmin, Aparthedin dhe Nxjitjen e Luftës, UNESKO, 1978;

Ligje

1. Kushtetuta e Republikës së Maqedonisë, “Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë” nr. 52/1991;
2. Ligji për parandalimin dhe mbrojtjen nga diskriminimi, “Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë” nr. 50/2010;
3. Ligji për veprimtari radiodifuzive, “Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë” nr. 100/2005; 19/2007; 103/2008; 152/2008; 6/2010; 145/2010; 97/2011; 13/2012 dhe 72/2013
4. Ligji për përgjegjësi civile për ofendim dhe shpifje, “Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë” nr. 143/2012;
5. Ligji për qasje të lirë në informata me karakter publik, “Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë” nr. 13/2006; 86/2008 dhe 6/2010;
6. Kodi Penal i Republikës së Maqedonisë, “Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë” nr. 37/1996; 80/1999; 4/2002; 43/2003; 19/2004; 81/2005; 60/2006; 73/2006; 7/2008; 139/2008; 114/2009; 51/2011; 135/2011; 185/2011; 142/2012; 166/2012; 55/2013 dhe 82/2013;

LIRIA E SHPREHJES DHE GJUHA E URRREJTJES